

SİT KARARININ YARGISAL DENETİMİNDE BAŞLICA KONULAR VE SORUNLAR

Main Issues and Problems in the Judicial Review of the Site Decision

İlgin ÖZKAYA ÖZLÜER*

ÖZ

Bir alanın sit alanı olarak tanınması, sözü edilen alanın sit niteliği taşıyıp taşımadığının tespit edilmesi, eğer sit özelliklerini taşıyorsa, idare tarafından sit kararı alınarak bunun tescil edilmesi ve son olarak da ilanla tescilin alenileşmesi sürecine tabidir. İlgililer açısından dava konusu edilebilir hale gelen sit kararını yetki, şekil, sebep, konu ve maksat unsurları yönünden ele alan idari yargının bu işlem hakkında yapacağı inceleme, tespit çalışmalarının hazırlayıcı niteliği göz önüne alındığında tescil ve ilan aşamalarını da kapsamaktadır. Bu yargısal denetim sırasında her ne kadar uygulamada karşılaşılan farklı pek çok sorun yargılama usulüne ilişkin kabul edilebilirse, bu sorunlardan sit kararları söz konusu olduğunda daha çok öne çıktığı kanaatine vardığımız 3 temel konu, makalemiz kapsamında incelenmiştir. Buna göre, çalışmamızda, sit kararının yargısal denetiminde başlıca konular olarak, sit kararlarının yargısal denetiminde bilirkişilik müessesesi, davanın tarafları ve kanun yolları ile iptal kararının sit kararını sonuçları üzerinde yarattığı etki ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sit kararı, iptal kararı, bilirkişi, yargısal denetim

ABSTRACT

Recognition of an area as a protected area is subject to the process of determining whether the mentioned area has the nature of a site, if it has the characteristics of a site, site decision of the administration and its registration

---

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı. (E-mail: ilginozkaya@gmail.com, Araştırmacı ID- 172749, ORCID: 0000-0002-4242-6208)

and finally making the publicity of the registration through announcement. The examination to be carried out regarding this transaction by the administrative procedure, which deals with the site decision, which has become subject to lawsuit for the interested parties, in terms of authority, form, reason, subject and purpose, also includes the stages of registration and announcement considering the preparatory nature of the declaratory actions. During this judicial review, although many different problems encountered in practice can be considered as related to the judicial procedure, 3 main issues that we believe to be more prominent when it comes to site decisions have been examined within the scope of our article. Accordingly, in our study, the expert authority in the judicial control of the site decisions, expert institution, the parties of the case and remedies and the effect of the annulment decision on the results of the site decision have been dealt with as the main issues in the judicial review of site decisions.

Key Words: Site decision, annulment decision, expert, judicial review

GİRİŞ

İdarenin hukuka uygunluğunun denetlenmesi, hukuk devletinin olmazsa olmaz şartlarından biridir. Bu denetim, "siyasal denetim, kamuoyu denetimi, uluslararası denetim, teftiş ve denetleme kurumlarınca yapılan denetim" ya da tarafsız ve bağımsız yargı organlarınca yapılan denetim olabilir. Sayılan bu yöntemlerden en etkili ve ayrıntılı olanının yargısal denetim olduğu açıktır. Bu nedenle idarenin yargısal denetimi, idarenin hukuka uygunluğunu sağladığından hukuk devletinin tesisinde önemli bir role sahiptir. Bu denetim, idari yargılama usulüne dair kural ve esaslar çerçevesinde yürütülmektedir.

Sit kararı, bir alanın yeni bir statü kazanmasını ve koruma içine alınması sonucunu doğurur. Bu koruma, teknik/ bilimsel veriler ışığında ve uzmanlık bilgisiyle bir alanın niteliklerinin belirlenmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, söz konusu kararın yargısal denetiminde, işlemin hukuki niteliği temelinde, koruma hukukunun uzmanlık bilgisi de kullanılmaktadır.

Sit alanlarının, niteliği gereği tüm insanlık için ve hatta bugünün insanları kadar gelecek kuşaklar için de önemli değer olarak kabul edilmesi, insanlığın ortak mirası kavramı kapsamında korunmasını gündeme getirmiştir. Bu durum sitleri, geniş kitlelerin ve menfaat gruplarının etkilendiği değerler haline getirmektedir. Söz konusu nitelik, sit kararlarının yargısal denetiminde yargılama usulünün en önemli tartışma alanlarından biri olan iptal davalarında taraflar konusunu ve menfaat ihlali kriterinin yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak, sit kararları söz konusu olduğunda, yargısal denetimin etkili bir yol haline getirilmesi için sit kararının özgün niteliği ve sonuçlarının yargılama sürecinde göz önüne alınması gereklidir. Bu kapsamda çalışmamızın konusunu da, davanın tarafları, bilirkişilik kurumu ve iptal kararının sonuçlarının idare hukuku ile koruma hukukunun ilke ve esasları çerçevesinde incelenmesi oluşturmaktadır.

I- Sıtlere İlişkin Davalarda Yargılama Usulüne İlişkin Sorunlar

1. Taraflar

2577 sayılı İYUK 2. maddesinde idari dava türleri tahdidi olarak sayılmıştır. Buna göre, kültür varlıklarını koruma ile ilgili olarak karar alma ve buna bağlı olarak sit kararı verme konusunda yetkili idare olan koruma bölge ve ilke koyma konusunda yetkili Koruma Yüksek Kurulları'nın aldıkları kararlara karşı açılacak davalar iptal ve tam yargı davaları olabilir. Diğer yandan çalışmamız kapsamında yaptığımız karar incelemeleri sonunda koruma kurulu kararlarının neden olduğu zararlara karşı doğrudan açılmış bir tam yargı davası örneğine ulaşamadığımızdan incelememizi koruma kurulu kararlarına karşı açılmış iptal davaları ile sınırladık. Çalışmamızdaki bir diğer sınırlama ise idari yargılama usulünde ehliyet konusuna dair incelememizin koruma kurullarının aldığı kararlara karşı davalı idare olarak kimin hasım gösterileceği sorununa ve kurul kararlarına karşı kimlerin dava açabileceğine ilişkin yargı kararlarına odaklanmasıdır. Böylece idari yargılama usulünün özel ehliyet şartı olarak vücut bulan menfaat ihlali kriterinin yargı kararları açısından nasıl ele alındığı hususu ayrıntılı incelenebilecektir.

İdari yargılama usulünde ehliyet kavramı, davacı veya davalı olabilme yeteneği olarak ifade edilen “taraf ehliyetini” diğer yandan da davacı veya davalı olarak bizzat veya vekil aracılığıyla davayı takip edebilme yeteneğini yani “dava ehliyetini” ifade etmek için kullanılmaktadır. 2577 sayılı İYUK 31. maddenin HMK'a yaptığı atıf nedeniyle HMK'nun taraf ehliyetine ilişkin 50. maddesinin temel alınması gereklidir. HMK'nın 50. maddesi uyarınca, medeni haklardan yararlanma ehliyetine sahip olan, davada taraf ehliyetine de sahiptir. Buna göre, hak ehliyetine sahip her gerçek ve tüzel kişi idari yargıda taraf olabilir. Kamu tüzel kişileri, tıpkı özel hukuk tüzel kişileri gibi davada taraf olma yeteneğine sahiptir; kamu tüzel kişilikleri kaldırılıncaya dek de taraf olma yetenekleri devam eder.¹ HUMK 50 ve devamı hükümlerine ve İYUK'un HMK'na yaptığı gönderme nedeniyle tüzel kişilerin davada taraf olmalarına ilişkin kural, idari yargıda da kısmen geçerli

¹ Gözübüyük/Tan, age, (C.II), s. 774.

olup, tüzel kişiliğin kamu kuruluşlarının hasım olabilmeleri için her zaman aranan bir şart olarak kabul edilmediği belirtilmelidir.

İYUK m.14/f gereği ilk inceleme konusu ve dava şartı olarak husumetin ileri sürüldüğü davalı idarenin belirlenmesi ve doğru tespiti, davaya ilişkin bir şarttır. Dava şartları kamu düzenine ilişkin olduğundan husumet de dava şartı olarak kamu düzenine ilişkindir ve taraflar ileri sürmese bile hâkim tarafından yargılamanın her safhasında ve re'sen dikkate alınır. ONAR'ın iptal davalarında davalı idarenin doğru tespit edilmesinin önemine ilişkin görüşü de, “*kararı alan makamın bilinmesinin, onun görüşünü, istinat ettiği kanuni delilleri öğrenmek, icabında dosyaları görmek, tetkik etmek bakımından önemli.*”² olduğu yönündedir. Gerçekten de davalı idarenin doğru tespiti davanın sağlıklı ilerlemesinde, kararı alan idarenin bu karara ilişkin bilgi ve belgeyi elinde bulundurması nedeniyle de önemlidir.

HMK'na yapılan atıf nedeniyle idari yargıda da davalı idarenin kural olarak kamu tüzel kişiliğine sahip olması gerektiği kabul edilmekle birlikte, bu kuralın incelemesi tam yargı davaları ve iptal davaları için ayrı yürütülmekte ve tüzel kişiliği olmayan merciler açısından da idari yargıda davalı sıfatı kabul edilmektedir. BALTA'nın belirttiği üzere, kamu hukukunda görev ve yetki yönünden tüzel kişiliği bulunmayan kamu kurumu organ ya da mercilerinin de birer hukuk süjesi kabul edilmesi ve hasım olarak ilgili kamu tüzel kişisinin değil, işlemi gerçekleştiren merciin gösterilebilmesi iptal davasının amacı ve anlamı açısından gereklidir.³ ÖZDEK de benzer bir görüşle,

*"idare yargıcının yaptığı yargılamanın gerektirdiği usul kurallarının bağımsız olarak geliştirebileceği ilkesi göz önünde tutulduğunda, her ne kadar yasada ehliyet konusunda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiş ise de, yargıcın tüzel kişiliği bulunmayan kamu kuruluşlarının da dava yeteneği olduğunu kabul etmesi, kuşkusuz idari yargılamanın özelliklerini dikkate alan bir yaklaşımın göstergesi olarak değerlendirilmelidir."*⁴

değerlendirmesinde bulunmuştur. GÖZÜBÜYÜK, bu noktada davalı idarenin tüzel kişiliğinin bulunmasının zorunlu olmadığına ve hatta davalı idarenin dava dilekçesinde gösterilmesinin dahi gerekli olmadığına⁵ dair

² ONAR, age, (C.III), s.1783.

³ Tahsin Bekir Balta, **İdare Hukuku I Genel Konular**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972, Ankara, s.198,199.

⁴ Yasemin Özdek, **İptal Davalarında Menfaat Koşulu**, Amme İdaresi Dergisi, C. 24, S. 1, 1991, s.101.

⁵ Gözübüyük, age, s. 365.

ayrıksı bir görüş ileri sürmüştür. Bu son görüşe katılmak mümkün görünmemekle birlikte, tüzel kişiliğin hasım sıfatı için gerekli olmadığının kabulü gereklidir. Bu açıklamalar ışığında idari yargıda davalı idarenin tüzel kişiliği bulunan idare olması her zaman zorunlu olmamakla birlikte; tam yargı davalarının sonunda bir edime, ödeme yükümlülüğüne hükmedilebileceğinden ve ödeme yükümlüsü haline gelen idarenin bunu ifa edebilecek yetenekte olması gerektiğinden, tam yargı davalarında davalı idarenin tüzel kişilik sahibi idare olması gerektiği düşünülebilir.⁶ Ancak bu konuda uygulama, valiliğe açılan tam yargı davalarının ödemelerini yetkili idare olarak Bakanlığın yapması ile çözülmekte ve tüzel kişiliği olmayan idarenin tam yargı ve iptal davalarında davalı olması önünde her hangi bir engel kalmamış görünmektedir.

Danıştay kararları da bu yönde gelişmiştir; 1979 tarihli içtihadı birleştirme kararında da belirtildiği gibi,

"[...] gerçekten de her gün Danıştay'da bakanlıklar dahil tüzel kişilikleri olmayan ancak kendilerine yasalarla ve diğer düzenlemelerle yetki ve görevler tanınan pek çok kamu idare ve merciine karşı iptal davaları açılmaktadır. [...] tüzel kişiliği olmayan bir idari merciin yukarıda yazılı kararlarda görüldüğü gibi davalı olabileceğinin kabulü de zorunludur."⁷

Danıştay kararları, genel olarak tüzel kişiliği davalı idare için zorunlu bir şart olarak görmemiştir. KARAVELİOĞLU'nun da haklılıkla tespit ettiği üzere tüzel kişiliği bulunmayan idarelerin de davalı olabileceklerine ilişkin Danıştay kararları arasında bir uyumsuzluk bulunmamaktadır.⁸

Yapılan açıklamalar ışığında bizim de katıldığımız görüş, davalı olarak gösterilecek bir kamu tüzel kişisinin bulunmaması ve kanunda açıkça durumun öngörülmesi halleri ile sınırlı olarak, idari davalarda tüzel kişiliğe sahip olmayanların da davalı taraf olabilmesinin mümkün kabul edilmesi gerektiğidir. 659 Sayılı KHK da 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na ekli (I) ve (II) sayılı cetvellerde belirtilen genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ve özel bütçeli idareleri, kendi iş ve işlemleriyle ilgili olarak açılacak adli ve idari davalar ile tahkim yargılaması ve icra işlemlerinde taraf olarak tüzel kişilik şartı aranmaksızın davalı sıfatı

⁶ GÖZÜBÜYÜK/TAN da benzer bir görüş ileri sürmüş ve tüzel kişiliği olmayan bir kuruluşun tam yargı davasında hükmedilen tazminatı ödemek bakımından davalı olamayacağını ifade etmiştir.

⁷ Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararı, 8.3.1979, E.1971/1 K. 1979/1 (kazanci.com.tr)

⁸ Celal Karavelioğlu, **İdari Yargılama Usulü Kanunu**, 5. Baskı, C. I, 2001, Kayseri, s.973.

kazanabileceklerini düzenlemiştir. Buna göre, devlet tüzel kişiliği dâhilinde veya ayrı bütçeye sahip idareler, özel bütçesi bulunan kurum ve kuruluşlar, devlet tüzel kişiliği organı olmayan ve tüzel kişiliği temsil etmeyen, bağlı veya ilgili kuruluş biçimindeki idari birimler de davalı ve davacı olabilirler.

Bu açıklamalara göre, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararlarına karşı açılan davalarda davalı idare olarak kimin gösterileceği sorunu da çözülmeyi beklemektedir. Sit kararı dahil, koruma kararının alınmasında yetkili idare olan kurulun, ayrı tüzel kişiliğinin olmaması ancak icrai kararlar alabilmesi davalı olarak gösterilmesi için yeterli midir, sorusu yanıtlanmalıdır.

Koruma kurulu kararlarına açılan davalarla ilgili olarak koruma bölge kurullarının tüzel kişiliğinin olmadığını ve merkezi idarenin taşra teşkilatında çalışan bir kurul olduğunu hatırlatan YAŞAR, koruma kurullarının kararlarını Kültür ve Turizm Bakanlığı adına aldığını, bu nedenle kurul kararlarına karşı açılan davalarda davalının Bakanlık olduğunu belirtmiştir.⁹ Gerçekten de ayrı bir tüzel kişiliği olmayan, bakanlığa bağlı kurulların icrai işlemlerine karşı, Bakanlığın davalı olarak gösterilmesi gereklidir.¹⁰ Bu nedenle de kurul kararlarına karşı izafeten Bakanlığın davalı gösterilmesi ve fakat Bakanlığın, açılan bu davalarda "*ilgili*" sıfatı ile Kurul'un yetki ve görevlerine atıf yapılması yerindedir.

Söz konusu durum, Danıştay'ın 1977 tarihli bir kararına konu edilmiştir.¹¹ Kültür [ve Turizm] Bakanlığı, koruma kurulu kararlarına karşı açılan davalarda 'davalı' taraf sıfatını taşımak istemediklerini; kurulun bağlayıcı kararlar aldığını, kurul kararları üzerinde Bakanlığın herhangi bir yetkisinin olmadığını, aldığı kararların Bakanlığı da bağladığını; her ne kadar kurulun

⁹ Yaşar, age (2008), s. 58.

¹⁰ Rektörlük ile fakülte idaresi ilişkisini değerlendiren KAPLAN, fakültelerin yaptığı işlemlere karşı husumetin rektörlüğe yöneltilmesinin, davanın idare aleyhine sonuçlanması halinde yargılama giderlerinin tahsilinde sorunla karşılaşılmasını engellemek gibi bir gerekçeye indirgenmemesi gerektiğini belirtmiştir. Yazar, davalının tüzel kişiliği olan üniversite olarak gösterilmesinde fakülte idaresinin korunmaya değer bir menfaati olduğunu; çünkü, fakültelerin üniversite idaresinden farklı olarak hukuk müşavirliğinin bulunmaması nedeniyle hukuki yardım hizmetinden mahrum olduklarına işaret etmiştir. Yazarın gerekçelerinden bir diğer ise, fakülte ile üniversite tüzel kişiliği arasındaki hukuki ilişkinin elverdiği ölçüde, idari denetimi harekete geçirebilme ihtimaline binaen, davalı idarenin dava konusu işlemi geri alması, kaldırması, değiştirmesi veya düzeltmesi yoluyla idari denetimin iştilmesini sağlayacak haberdarlığı sağlamasıdır. Gürsel Kaplan, **İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet Sorunu Üzerine Düşünceler**, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.2, Y.2008,s. 28-30.

¹¹ Danıştay Genel Kurulu 14.04.1977, E. 1976/29, K. 1977/41. (kazanci.com.tr)

Bakanlığa bağlı olduğu görülmekte ise de, aldığı icrai kararların yargı denetimi dışında bir denetim imkanı olmadığı için Bakanlık adının kararlarda belirtildiğini, ileri sürmüştür. Danıştay, konuyla ilgili olarak verdiği kararında, kurulun Bakanlığa "bağlı" olduğunu vurgulayarak,

"[...] karar ve mütealaaları uyulması zorunlu, bağlayıcı, kesin ve nihai niteliktedir. Böyle olması da gayet doğaldır. Zira kanun koyucu, yurdumuzda bulunan eski eserlerin korunması amacını ön planda tutmakta ve bu amacı gerçekleştirmek için tek yetkili otorite olarak anıtlar kurulunu teşkil etmektedir. [...] Kurul kendine özgü özellikler taşımakla beraber Kültür Bakanlığı'na bağlı bulunmaktadır. Kararlarının yürütülmesinin bağlı bulunduğu Bakanlığa ait olması tabiidir. Diğer taraftan Kültür Bakanlığı'nun siyasi sorumluluğunu taşıdığı ve kendi bünyesi içinde yer alan bir teşekkülün kuruluş tarzının kendine özgü olduğunu ileri sürerek, bu kurulun kararlarının yürütülmesinden imtina edemeyeceği ve uyuşmazlık halinde kaza mercilerinde hasım olmaktan çekinemeyeceği açıktır. [...] Bakanlığın bu sebeple kurulun kararlarından dolayı yargı mercilerinde açılacak davalarda husumet ehliyetine sahip olduğu açık ise de; Danıştay Kanununun 75. maddesinde dava dairelerine gerçek hasmı tesbit ve davayı onun husumeti ile görme yetkisi tanınmıştır. Bu kanun hükmüne göre de Danıştay dava daireleri gerçek hasmı tayin etmekte ve dava dilekçesini gerçek hasma tebliğ etmektedir. Bu itibarla bir davada hasmı tesbit etmek yetkisinin dava dairelerine ait olduğuna oyçokluğu ile"

karar vermiştir. Kararda da belirtilmiş olduğu üzere kurul kararlarına karşı Bakanlığın davalı olarak gösterilmesi, kurul kararlarının bağlayıcı ve icrai olmasından bağımsız olarak kurulun Bakanlık adına faaliyet göstermesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, Danıştay kurulun aldığı kararları, "Bakanlık olarak" aldığından, "icrai karar alma yetkisi" Kurula tanınmış olmasına rağmen, Bakanlığın taraf olma durumunda bir değişiklik olmadığına karar vermiş ve Bakanlığın talebini reddetmiştir.

Koruma Bölge Kurullarına karşı açılan davalarda kurulların davalı olarak gösterilememesi, Bakanlık içinde bir danışma organı gibi fakat Bakanlık adına kararlar alan bir birim olmasından kaynaklanmaktadır. Kurul kararlarına karşı açılan iptal davalarının sonunda ya da beraberinde açılan tam yargı davaları için ödeme gücü ve bütçesi gerektiği düşünüldüğünde varılan bu sonucun yerinde olduğu, davalı idarenin Bakanlık olarak gösterilmesinin idari

yargılama usulünde hasım gösterilmeye ilişkin temel görüşe daha uygun olduğu açıktır. Son olarak tüzel kişiliği olmayan merci ya da makamların davalı olabilmesi öncelikle yargı kararlarının söz konusu kuralı esnetmeleri ve iptal davalarının niteliğine uygun olarak idarenin tüm kararlarının yargısal denetime tabi olmasını sağlamak üzere hukuka uygun idarenin tesisi için gerekli kabul edilerek oluşturulmuş bir içtihatdır. Bu içtihadın yerinde olduğu kanımızı da belirtmek gerekir. Her ne kadar iptal davasının konusunu yalnızca işlemin denetlenmesi oluşturuyor gibi görünse de, TEKİNSOY'un da haklılıkla ifade etmiş olduğu gibi, davalı taraf olarak idarenin yaptığı işlemler dava sürecini etkilemektedir ve dava sonucunda verilen iptal kararının idare tarafından düzgün uygulanması idarenin sorumluluğundadır.¹² Bu nedenle de iptal davasının konusunu oluşturan işlemi yapan idare, iptal davası sonunda hukuka uygun işlemleri nasıl tesis etmesi gerektiği konusunda yargı tarafından hüküm verilen taraftır.¹³ Sonuç olarak, koruma bölge kurulları kesin ve yürütülmesi gereken karar alabilen, irade kullanabilen kurul olmalarına rağmen davalının Bakanlık olarak gösterilmesine ilişkin içtihadı birleştirme kararı, idari yargıda hasım gösterilmeye dair yukarıda andığımız kanun hükümlerine de uygun, fakat iptal davasının amacına uygun gelişen diğer içtihatlarla uzak bir sonuçtur.

Koruma kurullarına karşı dava açma ehliyetine sahip olabilme ise, idari yargı yerlerine dava açabilmek için objektif ehliyet yanında aranan, 2577 sayılı İYUK'un 2. maddesinin iptal davaları için özel bir şart olarak gösterdiği, "menfaati ihlal edilme" koşuludur. İptal davaları açısından menfaat ilişkisi, dava konusu kararla kurulan ilişki, o karardan etkilenmedir.¹⁴ Bu şartlardan sübjektif ehliyet, Kanun'un menfaat ihlali olarak ortaya koyduğu menfaati "olumsuz" etkilenme şartıdır.¹⁵ Sonuç olarak, Koruma Bölge Kurulu ve

---

¹² M. Ayhan Tekinsoy, **İmar Planlarının Hukuksal Niteliği, İmar Planı İptalinin Bu Plana Dayanılarak Verilmiş Ruhsatlar Üzerindeki Etkisi**, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 66, Sayı: 2, Bahar 2008,gs. 53,54.

¹³ KAPLAN da "kural olarak işlem veya eylemin bizzat veya devlet tüzel kişiliğini temsilen kendisine mal edilebileceği bir tüzel kişi bulunması halinde husumetin bu kamu kuruluşuna yöneltilmesinin zorunlu olduğunu" ifade etmiştir. Kaplan age, 23-57'den özetleyen, Celal Işıklar, **659 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Sonrası İdari Yargıda Husumete İlişkin Esaslar**, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y. 3, S.10 Temmuz 2012, s.392.

¹⁴ Cenk Şahin, **İmar Planlamasında Menfaat Kavramı**, Kamu Hukuku Arşivi Dergisi İl Han Özyay'a Armağan, Y.7, S.1,s. 246.

¹⁵ ERHÜRMAN'ın, "[...] maddede açıkça "ihlal"dan söz edilerek, davacının dava konusu işleminden olumsuz etkilenmesi gerektiği" ne ilişkin tespitine ve gerekçelendirmesine katıldığımızı belirtmeliyiz. Tufan Erhürman, **Çevre Davalarında "Menfaat İhlali": Danıştay ve KKTC Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, AÜHFD, 60 (3) 2011, s.451.

Koruma Yüksek Kurulu'nun idari işlem niteliğindeki kararlarına açılan iptal davaları için 2577 sayılı Kanun'un 2. maddesinde sözü edilen menfaat ihlali kriteri, Danıştay kararlarındaki tarihsel seyri, kültür ve tabiat varlıklarının anıt ve alan boyutunda karar almada yetkili idareye karşı açılan davalarda, karar ile davacı arasındaki ilişkinin yargı organınca nasıl ele alındığını ortaya koyarken; söz konusu varlıkların korunmasında tartışmasız yeri olan kamu yararının bu alanda çalışan dernekler, kamu kurumu niteliğindeki meslek odaları, milletvekili, bölge halkı/belde sakini, vatandaş, zilyet, yapı sahibi sıfatı ile dava açanlar üzerindeki etkisini de gözler önüne sermektedir.

Yasama organının, iptal davalarında karar ile davacı arasındaki "ilgiyi" belirleyen kriterleri daraltmak ve bu yolla davacı sıfatı sahibi olan/olacak kesimi azaltmak amacıyla menfaat ilişkisini "hak ihlali" kriterine yaklaştıran düzenlemeleri vaki olsa da, içtihadın tarihsel seyri, idari işlemlerin hukuka uygunluk denetimini amaçlayarak, karar ile davacı arasındaki ilişkiyi menfaat ilişkisi boyutunda görmek eğiliminde olmuştur. Bu yolla da, "idari yargıdaki iş yükünü azaltarak, yargıyı hızlandırma"¹⁶ gerekçesinin hukuk devletinin hayata geçmesinden daha önemli olmadığını ortaya koymuştur. Menfaat kriteri, hak ihlalinden daha geniş kesimleri davacı yapabildiği gibi, kamu yararının belirgin olduğu çevre, kültür ve tabiat varlıkları gibi kimi konularda bireylerin ve grupların söz konusu işlemlerin hukuka uygunluk denetimini sağlamak yoluyla kararlara katılmalarına da aracı olmaktadır.

Bilindiği gibi, 4001 sayılı yasa ile İYUK'ta yapılan değişiklik, iptal davalarında ehliyet hususuna ilişkin yapılan incelemelerde milat kabul edilmekte; bu nedenle de dava ehliyetinin 4001 sayılı yasa öncesi¹⁷, 4001 sayılı yasa sonrası¹⁸, Anayasa Mahkemesi kararı sonrası 2000 yılına kadar

¹⁶ YALTI'nın ifadeleriyle "ülkemizdeki hukuk yapıcı ve uygulayıcıların, yargılama konusundaki kadim mottosu, "yargının iş yükünün azaltılması" üzerine kuruludur." Billur Yaltı, **Vergi Uyuşmazlıklarında Yeni Başvuru Yollarının Yargıya Etkisi**, Danıştay ve İdari Yargı Günü 144. Yıl Sempozyumu, 11 Mayıs 2012, s.185.

¹⁷ Danıştay'ın (istisnalar olmakla birlikte) menfaat ihlalini genel olarak "ilgi" biçiminde algıladığı ve kararlarında da dava açma hakkının geniş yorumlanması gerektiğini vurguladığı bir dönem olarak görülebilir. Erhürman, agm, s.457.

¹⁸ İYUK 2/f.1-a "İdari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için, çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren hususlar hariç olmak üzere, kişisel hakları ihlal edilenler tarafından açılan iptal davaları" olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikte dikkat çeken hususları ERHÜRMAN, kamu yararını ilgilendiren davalar açısından herhangi bir özel yetenek koşulu öngörülmemiş olmasına karşın, Danıştay'ın "menfaat ihlali" koşulunu aramaya devam etmesi ve diğer konularda ise Kanun lafzına rağmen Danıştay'ın eski içtihatlarında ısrar etmesi olarak özetlemiştir. Erhürman, agm s.74.

devam eden yasal boşluk¹⁹ dönemi²⁰, 4577 sayılı Kanun sonrası olarak dört süreç içinde incelendiği görülmektedir. Bu incelemelerde yargı kararlarında çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve imar uygulamaları için ayrıksı durumlar olduğu, gerek yasal düzenlemeler gerekse de yargı organlarının takdirleri dayanak gösterilerek yaratıldığı, bu konularda menfaat ilişkisinin geniş yorumlanması gerektiğine ilişkin doktrinin ısrarlı görüşlerine uyumlu kimi kararların verildiği anlaşılmaktadır.

Yapılan açıklamalar ışığında, koruma yüksek kurulunun ve koruma bölge kurullarının kararlarına karşı dava açma ehliyetine sahip kişilerin kimler olacağı, konusu çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları olan kararlara karşı Danıştay'ın İYUK 2/f1-a düzenlemesini bu konular açısından nasıl değerlendirdiği ile ilgili olmaktadır. Yargı kararları ile kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusunda "*ciddi ve makul alakanın*"²¹, güncel, meşru, kişisel menfaat ilişkisi olarak görülebilmesi için yargı organlarının yıllar içinde geliştirdikleri kriterler incelenmelidir. İptal davalarının konusunun ve her konunun kendine has ve duruma özel şartları çerçevesinde yeniden incelenmeye ve değerlendirilmeye gereksinim duyan şartlarının çeşitliliği, aşağıda inceleyeceğimiz dernekler, sendikalar, meslek odaları gibi örnek kişilerin menfaat bağını etkilememektedir. Buna karşın, bu

¹⁹ ŞAHİN'in bu dönemde Yasada oluşan boşluğu "daha önceki gibi bir normatif düzenlemenin var olmaması" olarak gördüğü, menfaat ihlali koşulunun "esasen iptal davasının içinde mündemiç olduğundan, tetkiki için mutlaka açık bir yasal düzenlemeye ihtiyaç" göstermediğine ilişkin görüşüne katılmadığımızı belirtmeliyiz. Yazarın, kanun koyucunun kural koyma konusundaki ataletin önemli sakıncalar yaratmadığı görüşü de bu noktada katıldığımız bir görüş değildir. İptal davasını açabilme hakkının "menfaat ihlali" gibi bir kriterle kısıtlanması, ne dava türünün bir özelliği ne de dava açma hürriyetinin "kendiliğinden oluşan" bir kısıttır. Üstelik bu "boşluk" döneminde, kanunun koyduğu bir kısıt bulunmamasına rağmen, "eskiden olduğu gibi" gerekçesiyle yargının bazı kısıtlar oluşturarak hak arama hürriyetini kısıtlaması da "boşluk dönemini" hukuka aykırı dönem haline getirmektedir. Şahin, agm, s.248.

²⁰ Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu bu dönemde verdiği bir kararda, "[...] iptal davasının içtihat ve doktrinde belirlenen hukuki nitelikleri göz önüne alındığında, idare hukuku alanında tek taraflı irade açıklamasıyla kesin ve yürütülmesi zorunlu nitelikte tesis edilen idari işlemlerin, ancak bu idari işlemlerle kişisel, meşru ve güncel bir menfaat ilişkisi olanlar tarafından iptal davasına konu edilebileceğinin kabulü zorunludur." demek suretiyle yasal boşluğu hak arama hürriyetine kendisinin koyduğu "menfaat kriteri" şartıyla kısıtlama getirmiştir. Bu kısıtlamanın dayanağı olarak da iptal davasının hukuki niteliklerinin içtihat ve doktrinde belirlenmesi olarak göstermiştir. Sonuçlarına ve gerekçesine katılmadığımız bu karar, Anayasa Mahkemesi kararının yarattığı yasal boşluğun menfaat kriteri ile doldurulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Danıştay 10. Daire, 21.12.1998 E. 1996/4937 K. 1998/6853. (kazanci.com.tr)

²¹ Siddik Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Hak Kitabevi, 1966, İstanbul, s.1780.

örnekler gerçek ve tüzel kişilerin, çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararı içeren işlemlerle kendileri arasında "güncel, meşru, kişisel" ilgi kurma araçlarıdır. Sözü edilen alanlarda çalışan dernekler, meslek odaları, tarihi ve kültürel değerlerin, çevrenin bulunduğu ya da imar uygulamalarının yapıldığı alanda oturan bölge halkı, kiracı, zilyet, eser sahibi vb niteliklerdeki kişilerin bu sıfatlarla dava konusu ile aralarındaki "ilginin" Danıştay tarafından kabul edilmesi, aynı zamanda söz konusu kişiler aracılığıyla idarenin denetlenmesi, işlemlerinin hukuka uygun hale getirilmesi, kamu yararının egemen olduğu alanlarda geniş kesimler aracılığıyla kamunun bu kararlarla ilgili hale gelmesini sağlayarak katılıma vesile olmaktadır.

Danıştay'ın kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin kararlar menfaat ilişkisini dar yorumlayarak, bir hakkın etkilenmesini aradığı kimi kararları da bulunmaktaysa da kararlarının çoğunluğunda ilişkinin kurulabilmesinde bir hakkın etkilenmesini aramadığı söylenebilir. Hak ihlalini aradığı bir kararında Danıştay, anıt mezarlara ilişkin koruma kurulu kararına karşı açılan davanın anıt mezarların davacıların mülkiyetinde olmaması nedeniyle ehliyetin yokluğuna²² karar vermiş, taşınmaz ile ilgili bir işleme karşı dava açmak için malik olmayı aramıştır. Danıştay'ın genel içtihadı ise, anıt mezarların korunmasında kamu yararının bulunduğunu belirtmek suretiyle ilgililerin menfaatlerinin olduğu sonucuna vararak işlemin denetlenmesini incelemekte ve iptal davalarının niteliğini vurgulamaktadır. Örneğin bazı kararlarında, "vatandaşlık" sıfatının dahi yeterli olduğunu belirtmektedir:

*"... dava konusu Bakanlar Kurulu kararı ile defin yapılacak olan yerdeki Süleymaniye Camii ve çevresinin İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun kararıyla 'kentsel ve tarihi SİT, kentsel ve arkeolojik SİT alanı' olarak kabul ve ilan edilmiş olduğu iddiasıyla, söz konusu Bakanlar Kurulu kararının iptali istemiyle, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması açısından her vatandaşın dava açmada menfaati bulunduğu kabulü gerekeğinden, davacının vatandaş olarak, bir kişinin belediye mezarlığı dışında özel bir yere defnini öngören Bakanlar Kurulu kararının iptalini istemekte menfaati bulunduğu açık olup; davanın ehliyet yönünden reddi yolunda verilen kararda hukuka uygunluk bulunmamaktadır"*²³

²² Danıştay 6. Daire 23.09.1999 E.1994/4164, K. 1999/4196. (kazanci.com.tr)

²³ DİDDK, 19.10.2001, E. 2001/415, K. 2001/737

Danıştay 13. Dairesi'nin bir kararında ise,

“İdarî işlemlerin hukuka uygunluğunun yargı yoluyla denetimini amaçlayan iptal davasının görülebilmesi için ön koşullardan olan davacının sübjektif ehliyeti, yani menfaat ilgisi bulunup bulunmadığının, yargı yerince takdir edileceği, iptal davasına konu edilen işlem ile davacı arasında menfaat ilgisinin kurulabilmesinin ise ancak kişisel, meşru ve güncel bir ilginin varlığı ile mümkün olduğu kuşkusuzdur. Öte yandan, çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda dava açma ehliyetinin daha geniş yorumlanması gerektiği Danıştay içtihatlarıyla kabul edilmiş bulunmaktadır. Davacının, vatandaş sıfatı ve işlemin hukukî niteliği birlikte değerlendirildiğinde; dava konusu işlemin iptalini istemekte yukarıda açıklanan anlamda hukuken korunması gereken kamusal bir menfaati bulunduğu kabulü gerektiğinden, davacının dava konusu işlemle meşru ve güncel bir menfaat ilgisinin olduğu, dolayısıyla bu işleme karşı dava açma ehliyetinin bulunduğu anlaşıldığından, davayı ehliyet yönünden reddeden İdare Mahkemesi kararında hukuka uyarlık görülmemiştir.”²⁴

Sonuç olarak, Danıştay'ın kararlarında, çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasında kamu yararı olduğunu belirttiği, vatandaşların bu kararlarla menfaatlerinin etkilendiğini kabul ettiği kararları bulunmaktadır. Bu kararlardan önemli olduğunu düşündüğümüz 1995 tarihli kararında,

“[...]çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda ilgililerin dava açma hakkı kişisel hak ihlali koşulundan arındırılmıştır. Bununla, bir anlamda Yasa koyucunun kamu yararını ilgilendiren konularda vatandaşların kayıtsız kalmalarını istemediği görülmektedir. Bu nedenle, ülkede yaşayan herkesin menfaati gereği, toplumun ve dolayısıyla bireyin menfaatini zedeleyen, kamu yararını ihlal eden işlemlerin hukuk aleminden silinmesini sağlamak için, kamu yararını ilgilendiren konulardaki idari işlemlere karşı bireylerin dava açma hakkını geniş yorumlamak gerekmektedir.”²⁵

²⁴ Danıştay 13. Daire, E. 2008/8230, K. 2009/1619. (kazanci.com.tr)

²⁵ Danıştay 10. Daire, 4.12.1995, E. 1995/268, K. 1995/6281. (kazanci.com.tr)

demektedir. Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin kararın öncelikle varlıkların bulunduğu bölgedeki kişilerin menfaatini etkilediği, bu nedenle de kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve geleceğe taşınmaları sürecinde kullanılmalarının bölge halkını yakından ilgilendirmesi nedeniyle, bu kişilerin davacı da olabilecekleri Danıştay'ın yerleşik içtihatlarıyla kabul edilmiştir.

Danıştay kararlarında, “*çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda vatandaş, belde veya semt sakini sıfatıyla dava açılabileceği Danıştay içtihatlarıyla kabul edilmiştir*”²⁶ ifadelerinin, benzer davalarda sıkça kullanıldığı gözlenmektedir. Buna göre, Danıştay "kamu yararını" çevre, tarih ve kültürel değerlerin korunması için merkez kavram kabul edip, dava konusu ile davacı arasındaki ilişkiyi kamu yararı ile kurarak belde veya semt sakinleri açısından kabul etmiştir.

Andığımız bu kararı dışında da örneğin Danıştay 6. Daire, çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına ilişkin kararlarında, semt sakini sıfatını "ilginin varlığı" için yeterli kabul etmiştir. Belde sakini sıfatı, "imar planları bakımından en önemli ölçütlerden biri"²⁷ olarak sayılmış ve "çevre ve imar konularına verilen önemin artması nedeniyle" yargı organlarınca Zafer Park Davasında, Güven Park Davasında, Taşkışla Davasında kullanılan bir kriter olmuştur. Danıştay 6. Daire bir kararında,

"[...] *çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda sübjektif ehliyet koşulunun, bu durum dikkate alınarak yorumlanması gerektiğine ilişkin Danıştay kararları yerleşik içtihat niteliği kazanmıştır. Bu saptamalar çerçevesinde uyumsuzluğa bakıldığında, imar planları kamu yararını ilgilendiren genel nitelikte düzenleyici işlemler olduğundan, semt sakini sıfatıyla menfaatinin ihlal edildiğinden bahisle dava açma hakkı bulunan davacının imar planı tadilatının iptali istemiyle açtığı bu davada dava açma ehliyetinin bulunduğu sonucuna varılmış, idare mahkemesi kararında isabet görülmemiştir.*"²⁸

²⁶ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu 11.11.2004, E. 2004/741, K. 2004/1854. (kazanci.com.tr)

²⁷ Şahin, agm, s. 249.

²⁸ Danıştay 6. Daire, 9.7.2003, E. 2003/1712, K. 2003/4221. (kazanci.com.tr)

demektedir.

Her ne kadar imar planlarına açılan davalarla ilgili olsa da, ŞAHİN'in belde sakini sıfatı ile ilgili olarak yaptığı tespitleri, sit kararlarına teşmil ederek değerlendirmek gerektiği kanısındayız. Danıştay kararlarında belde sakini kriterinin, işlemin doğurduğu sonuçtan belde sakini olmak nedeniyle etkilenmiş olma şartı ile birlikte arandığını tespit eden ŞAHİN, kararlarda ortak yararın zedelenmesinin her zaman kişisel menfaati etkilemediği sonucuna varıldığını belirtmiştir.²⁹ Yazar'ın paylaştığı kararlarda Danıştay,

" [...] kamunun yararlanmasına açık yol, yeşil alan vb sosyal ve teknik altyapı değişikliği getirmediğinden o kentte yaşayan bir kişi olarak davacının bu plan değişikliğine dava açamayacağına"³⁰ ve "imar planları kamu yararını ilgilendiren genel nitelikte düzenleyici işlemler olduğundan semt sakini sıfatıyla menfaatin ihlal edildiğinden bahisle dava açma hakkı olan davacının aynı sıfatla sübjektif nitelikteki parselasyon işlemi için kişisel menfaatinin ihlal edildiğinden bahisle dava açma hakkı olduğunu kabule olanak bulunmamaktadır"³¹

kararları vermiştir. Bu kararlara katılmak mümkün görünmemektedir. Kamu yararının egemen olduğu imar planları gibi sit kararlarında da, kararın davacıyı "etkileme" durumunu belirleyebilmek her zaman kolay olmadığı gibi; yazarın da belirttiği üzere her parselasyon davası da sübjektif nitelikte değildir. Diğer yandan, "mülkiyet veya kiracılık gibi maddi bir bağlantının"³², sit kararı gibi korunmasında tüm insanlığın ortak yararı olan varlıkların korunmasını aynı zamanda maddi bağlantı içindeki malikin veya kiracının kullanmasını sağlayan işlemlerin davacılarını daraltıldığı kanısındayız.

Bu karardan yola çıkarak, "kamu yararını ilgilendiren genel nitelikte düzenleyici işlemler için" ehliyet koşulunun geniş yorumlanması gerektiğinden Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kararları söz konusu olduğunda da ehliyet koşulunun geniş ele alınması gerekmektedir.

Kamu yararının söz konusu olduğu çevrenin korunmasında dava edilen kararın hukuka aykırılığının denetlenmesini davacının ehliyet ilişkisinden daha önemli ve bu nedenle de iptal davasının konusuna daha uygun bulan

²⁹ Şahin,agm, s.251.

³⁰ Danıştay 6 Daire, 23.12.1993, E. 1993/2405, K. 1993/5759. (kazanci.com.tr)

³¹ Danıştay 6 Daire E. 1998/4164, K. 1999/4196, DD. S.103, s. 601,603. (kazanci.com.tr)

³² Şahin,agm, s. 252.

Danıştay, belde sakini davacının dava ehliyeti olmadığına karar veren ilk derece mahkemesi kararı hakkında,

*"belde sakini olarak davayı açtığı gölün kirlenmesi dolayısıyla su ve çevre kirliliğinin artacağını ileri sürdüğü [...] Bu durumda, yürürlükte bulunan plana göre yapılaşmanın yerinde olup olmadığının incelenip karar verilmesi gerekirken, idare mahkemesince davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmesinde isabet görülmemiştir"*³³

kararı vermiştir.

Büyükşehir belediye meclisi üyesinin belde halkının hak ve menfaatlerini korumakla görevli olduğundan, koruma amaçlı imar planının uygun bulunmasına yönelik Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararını dava konusu edebileceği, davanın ehliyet yönünden reddinde hukuka uyarlık bulunmadığı hakkındaki Danıştay kararında ise Mahkeme,

*"yetkili kişi veya kişilerce tesis edilen idari işlemlere karşı işlemin tesisine katılma imkanı bulunmayan ancak bu işlemde hak ve menfaatleri ihlal edilen kişiler tarafından dava açılabilmesi mümkün ise de, işlemin tesisine katılma yetki ve görevi bulunan kişilerin ortak iradesi ile belirlenen kollektif işlemlere karşı bu kişilerin dava açabilmeleri için karara muhalif kalmaları koşulu aranmaktadır. Nitekim Kanunla belediye meclislerine verilen görevlerle ilgili konularda belde halkının hak ve menfaatlerini korumakla görevli olan belediye meclisi üyelerinin meclis tarafından karara bağlanan bir konuda toplantıya katılarak karşı oy kullanmaları halinde bu karara karşı dava açma ehliyetinin (sübjektif ehliyet) varolduğu Danıştay içtihatlarıyla da benimsendiğini"*³⁴

belirterek işlemin tesisine katılma yetki ve görevi bulunmayan davacının, büyükşehir belediye meclis üyesi sıfatıyla belde halkının hak ve menfaatlerini korumakla görevli olması sebebiyle, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararına karşı sübjektif ehliyetinin bulunduğu kabulü gerektiğine hükmetmiştir.

Kültür ve tabiat varlıklarının korunması açısından koruma kurulunun kararlarına kiracı sıfatıyla davacı olanlar açısından ise Danıştay kararlarının

³³ Danıştay 6. Daire, 15.12.1993, E. 1993/1858, K. 1993/5451. (kazanci.com.tr)

³⁴ Danıştay 6. Daire E. 2012/4109 K. 2012/7436, DD, Y2013,S.132,401.

değişken olduğu, bu konuda yerleşik bir içtihadın bulunmadığı belirtilmelidir. Bu duruma rağmen, Danıştay'ın belde sakini olmayı genel olarak menfaat ilişkisi için kabul ettiğini gösterdiğimiz yukarıdaki kararlarında olduğu gibi, bu varlıklara ilişkin alınan kararlardan kiracıların menfaatinin de bulunduğu kabul edilmesi gerektiği kanısındayız. Danıştay'ın farklı yöndeki kararlarından ilkinde, tarihi eser niteliğindeki bir handa kiracı olan davacının davasını,

“[...] çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması imar uygulamaları gibi kamu yararını ilgilendiren konularda dava açma ehliyetinin bu durum göz önünde bulundurularak geniş yorumlanmak suretiyle saptanacağı, Danıştay içtihatlarıyla kabul edilmiş bulunmaktadır”³⁵

gereğesiyle kabul eden Danıştay, taşınmazın sit alanından çıkarılması isteminin reddine ilişkin karara karşı taşınmazda kiracı olarak bulunan kişinin dava açma ehliyeti bulunmadığına karar vermiştir.³⁶

Yukarıda yer verdiğimiz bu kararlar açısından vurgulanması gereken, Danıştay'ın kimi kararlarında menfaat ilişkisini kararın konusunun kamu yararı içermesinden bağımsız olarak, dava konusu taşınmazla kurulan bir hak ilişkisine indirgemesidir. Diğer yandan, kiracının taşınmazın eski eser tescil kaydının kaldırılmasına ilişkin işleme karşı dava açabileceğine ilişkin kararında³⁷ ise eski eser niteliğinin korunmasında kiracı sıfatı dışında herkesin menfaatinin bulunmasına dayanmıştır.

Restorasyon projesine açılan davalar açısından da yerleşik bir içtihadı olmayan Danıştay'ın, asıl malik tarafından hazırlatılan ve Koruma Kurulunca

³⁵ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu 21.3.2007, E. 2005/1582, K. 2007/378. (kazanci.com.tr)

³⁶ Danıştay 6.Daire, 10.12.2004, E.2003/3450, K. 2004/6401. (kazanci.com.tr)

³⁷ “[...] davacının T.C.D.D. ’ndan kiraladığı taşınmazın 1. derece doğal ve arkeolojik sit alanı olarak belirlenen Atatürk Orman Çiftliği alanında kaldığı, tarihi nitelik taşıdığı ve yeşil alan potansiyeli oluşturulduğu, doğal bir zenginlik kaynağının kişisel yarara yönelik olarak bu alanda çıkarılamayacağı, işlemde hukuka aykırılık bulunmadığı gereğesiyle davanın reddine karar verilmiş, bu karar davacı vekilince temyiz edilmiştir.[...] Sit alanı ilanı mülkiyet hakkını sınırladığından bu alandan çıkarma yolundaki istemde bulunmanın; taşınmazın malikine ait ve onun tarafından kullanılacak bir hak olduğu kuşkusuzdur. Dava konusu uyumsuzlukta taşınmazın sit alanından çıkarılması isteminde bulunan davacı ise parsel maliki olmayıp parseli kiralayan durumundadır. Bu durumda, davacının parsel maliki olmaması nedeniyle sit alanından çıkarma ile ilgili bakılmakta olan davayı açma ehliyeti bulunmadığından davanın reddi yolundaki idare mahkemesi kararında sonucu itibarıyla isabetsizlik görülmemiştir.Danıştay 6.Daire, 09.05.2007 E. 2005/423, K. 2007/2614. (kazanci.com.tr)

da düzeltilerek uygun bulunan restorasyon projesinin iptali için kiracının dava açma ehliyetinin bulunmadığına³⁸ karar vermişken, kiracının kiracısı olduğu yapı ile ilgili restorasyon projesine karşı açtığı davada ehliyeti bulunduğuna³⁹ hükmettiği kararlar da bulunmaktadır.

Danıştay bir kararında ise, dava ehliyetini, davacının dava açmaktaki amacı ile açıklayarak reddetmiştir. Kararda,

*"davacının, eski eseri korumaktan çok aleyhine açılmış olan tahliye davası sonucu tahliyesini önlemek ve 1981 yılından beri süregeldiği belirtilen kiracılık ilişkisini devam ettirmek amacıyla, mülkiyet bağı da bulunmayan taşınmaza yönelik olarak bu davayı açtığı kanaatine ulaşıldığından, söz konusu taşınmazın kiracısı olan davacının, asıl malik tarafından hazırlatılan ve koruma kurulunca da düzeltilerek uygun bulunan restorasyon projesinin iptalini isteme konusunda, meşru bir menfaatinin bulunmadığı gerekçesiyle davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmesi gerekirken..."*⁴⁰

gerekçesiyle ehliyet yönünden reddine karar vermiştir. Danıştay'ın dava konusu işlemin konusunu oluşturan varlığın korunması amacıyla açılan davalarda kamu yararı nedeniyle ehliyeti geniş yorumladığı; son örnekte olduğu gibi davacının kiracılık ilişkisini devam ettirmek gibi kişisel gayelerle koruma amaçlı işlemlerin iptalinin istendiği davalarda ehliyeti daha dar yorumlayarak "kiracılık" sıfatını kabul etmediği söylenebilir.

Kiracılık sıfatı ile ilgili olarak, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği'nin 18. maddesine de değinilmelidir. Bu düzenleme, koruma bölge kurulu kararlarına itiraz edebilecek kişileri belirtmektedir. Taşınmaz üzerindeki aynı hakkını veya kiracılık hakkını belgelemeyen gerçek ve tüzel kişilerin itirazlarının gündeme alınmayacağını belirten ilgili maddenin, aynı hak sahiplerini ve kiracıları "menfaat sahibi" saydığı anlaşılmaktadır. İtiraz konusu koruma bölge kurulu kararı ile itiraz edecek kişi ile işlem arasında kurulan bu ilişkinin, yüksek kurulun itiraz üzerine aldığı kararlara karşı dava açabilecek kişiler açısından ve menfaat ilişkisinin belirlenmesinde kriter kabul edilmemesi, yalnızca bölge kurulu kararlarına itiraz edebilecek kişilerle sınırlı olarak anlaşılması gerektiği açıktır. Aksi halde koruma bölge kurulu kararlarına dava açabilecek kişiler itiraz edenlerle sınırlı olacaktır.

³⁸ Danıştay 6. Daire 28.12.2004, E. 2003/2750 K. 2004/7115. (kazanci.com.tr)

³⁹ Danıştay 6. Daire 08.10.1992 E. 1991/2846 K. 1992/3611. (kazanci.com.tr)

⁴⁰ Danıştay 6. Daire 26.2.1990 E. 1990/55, K. 1990/169. (kazanci.com.tr)

Danıştay,

*" dava açma ehliyetini belde sakini sıfatına değil, bu taşınmazın zilyedi olmaları nedeniyle ileride doğması ihtimali bulunan bir hak iddiasına dayandırdıkları [...] taşınmazın maliki olmayan davacıların beldenin arıtma tesisinin yer seçimi işlemine karşı dava açma ehliyetlerinin bulunmadığına"*⁴¹

hükmettiği kararında ise, ileride doğması ihtimali olan bir hakka dayanan ilişkinin ehliyet şartını sağlamadığını belirtirken, davacının iddiasının belde sakini sıfatına dayanmış olması durumunda davacı olma talebini kabul edeceğini ifade etmiştir. Bu noktada Danıştay'ın bu kararında, söz konusu belde sakini olma sıfatı ve ilişkisinin Danıştay tarafından tespit edilmiş olmasına rağmen, davacı tarafından ileri sürülmemiş olması nedeniyle ehliyet şartını taşımadıkları gerekçesiyle ehliyet red kararı verilmesinin re'sen araştırma ilkesine ve iptal davalarının idarenin hukuka uygun davranmasını sağlama amacına aykırı olduğu görüş ve kanaatindeyiz.

Koruma altına alınan taşınmazların eser sahiplerinin ise, bu sıfatlarının davacı olmak için yeterli olduğuna karar veren Danıştay, 127 adet yapının korunması gerekli eski eser olarak belirlenmesine ilişkin Anıtlar Yüksek Kurulu kararına karşı yapı sahiplerinin her birinin ayrı ayrı dava açabileceklerine ancak belediye tarafından yapı sahiplerinin yerine geçerek dava açılmayacağına karar vermiştir.⁴² 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) çerçevesinde eseri meydana getiren kişiyi ifade eden "*eser sahibinin hakları da 5846 yasaya dayanır.*"⁴³ ibaresinden de hareketle, koruma altına alınan eser üzerinde hak sahibi olan eser sahibine Danıştay tarafından tanınan dava ehliyeti, hak ilişkisine dayanmaktadır ve menfaat ilişkisinden çok daha sıkı ve ayrılmaz bir ilişkinin sonucunda verilmiştir.

Derneklerin dava ehliyeti ile ilgili yerleşik ve istikrarlı bir içtihadın bulunmuyor olmasına karşın bu konuda çeşitli kriterlerin oluştuğu da belirtilmelidir. GÜNDÜZ'ün haklılıkla ifade ettiği üzere derneklerin dava açma ehliyetini, derneğin tüzel kişiliğini ilgilendiren işlemlere karşı, derneğin üyelerinin genelini ilgilendiren işlemlere karşı, dernek üyelerinin bir kısmını ilgilendiren işlemlere karşı, derneği ve üyelerini ilgilendirmeyen işlemlere karşı ayrı ayrı ele alarak değerlendirmek gereklidir.⁴⁴ Bu ayrımın

⁴¹ Danıştay 6. Daire, 20.4.2005, E. 2004/6309, K. 2005/2411. (kazanci.com.tr)

⁴² Danıştay 6. Daire, 23.12.1982, E. 1980/566 K. 1982/4364. (kazanci.com.tr)

⁴³ Ahmet Kılıçoğlu, **Fikri Hukuk Açısından Mimari Projeler ve Mimarlık Eserleri**, Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi, S.4, C. 7, 2007, s.26

⁴⁴ Gündüz, age,s. 153.

yapılmasında Danıştay'ın dernek tüzüğünde hüküm bulunmasını yeterli gördüğü kimi kararlarına karşın tüzükteki ifadeleri dar yorumladığı kararlar da vermiş olmasının ve hatta tüzükte hüküm bulunmasını yeterli görmeyerek aynı zamanda dernek tüzel kişiliğinin hak ve çıkarlarını ilgilendirme şartı aramasının etkisi vardır. Diğer yandan Danıştay'ın dernek üyelerinin bir kısmını ilgilendiren konularla ilgili dava açma ehliyetini kabul etmemesinin yanı sıra, üyelerinin genelini etkileyen kimi kararlarda ise tüzükte dava konusunu oluşturan ilgili hususun ve dava açma hakkının açıkça yazılmış olmasını aradığı kimi kararları da vardır.⁴⁵ Sonuç olarak, Danıştay'ın derneklerin dava açma ehliyeti konusunda yerleşik bir tutumu olmamakla birlikte çevre, kültür ve tabiat varlıklarının korunması açısından dava açma ehliyetlerini konu edinen kimi kararlarına yer vermek yerinde olacaktır.

Danıştay bir kararında davacı derneğin güncel menfaatinin olmadığını belirterek, dava ile ilgili hükmünü de açıklamıştır Mahkeme işlemin hukuka uygunluğunu denetlemek yerine, çevre tahribatının henüz olmadığına hükmetmiştir. Karar gerekçesinde,

"[...]davacı derneğin tüzüğünde belirtilen, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması yolundaki amacı doğrultusunda dava açabileceği kabul edilebilirse de; henüz tahsisin yapılacağı yolundaki ilan işleminde ve tahsis safhasında çevrenin tahribi yolunda bir zarar söz konusu değildir. [...] çevrenin tahribi halinde her zaman dava açılacağı ve ancak o halde davacı derneğin menfaati güncel olabileceğinden, bu aşamada davacı derneğin dava açma ehliyeti bulunmadığından [...] Ayrıca dava ehliyeti, dava açıldığı tarihte bulunması gereken ve davanın görülebilmesi için zorunlu bir usul hukuku koşuludur. Yani iptal davasının açıldığı sırada davacının aktüel (halen mevcut) bir menfaatinin bulunması gerekir. İleride ortaya çıkması muhtemel bir menfaat ilişkisine dayanarak dava açılması mümkün değildir."⁴⁶

⁴⁵ "[...] davacı Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneğinin yukarıda belirtilen anlamda meşru, kişisel ve güncel bir menfaatinin etkilemediği anlaşılmaktadır. Davacı derneğin amaçları arasında ormanların yok edilmesinin önlenmesi amacının bulunması davacının hukuki statüsü karşısında dava açma ehliyeti kazandırmamaktadır." Danıştay 8. Daire, K. 1999/7077, E. 1999/2477. (kazanci.com.tr)

⁴⁶ Danıştay 8. Daire 15.6.1998, E. 1998/397, K. 1998/2243 . (kazanci.com.tr)

biçimindedir. Bu karar, iptal davasından beklenen amacın işlemin hukuka uygunluk denetimi olması gerekirken, Mahkeme'nin çevre tahribatının oluşup oluşmadığını değerlendirmesi açısından eleştiriye açıktır.

Danıştay'ın, Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararına karşı Biyologlar Derneği ile kent ve çevre alanında çalışma yapan derneklerin dava açma ehliyetlerini ise, dernek tüzüğünü gözeterek kabul ettiği belirtilmelidir.⁴⁷

Sonuç olarak, Danıştay kararlarına göre, derneklerin dava açma ehliyetine sahip olması için derneğin çalışma ve faaliyet alanının dava konusu ile ilgili olması ve bu alanların açıklandığı ilgili ifadelerin dernek tüzüğünde yer almasının yanı sıra çoğu kararına göre dernek tüzüğünde dava açma hakkına ilişkin açık bir yetkilendirilmenin varlığı gereklidir. Diğer yandan kararlardaki farklılıklar nedeniyle dernek tüzüğünün yeterli olmadığı ve dava konusunun dernek üyelerinin genelini ilgilendirmesinin de arandığı kararlar da bulunmaktadır.⁴⁸ Ancak koruma kurulu kararlarına karşı, çevre, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, arkeoloji, ekoloji vb alanlarında çalışan ve dernek tüzüğü buna uygun olarak dava açma hakkını da içeren dernekler açısından dava açma ehliyetinin genel olarak kabul edildiği söylenmelidir.

Taksim Topçu Kışlası'nın yapımına ilişkin işleme dava açan meslek odalarının dava açma ehliyetini değerlendiren Danıştay,

"İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, 77 pafta, 751 ada, 1, 2, 3, 4, parseller ile 752 ada, 3 ve 4 parsellerde yapılması planlanan Taksim Topçu Kışlası'na dair hazırlanmış olan restitüsyon projesinin ve aynı yerde bulunan Taksim Meydanı ve Parkı ile bütünleşen; yaklaşık 17.000 m2'lik kamuya açık meydan düzenlemesi ve sosyo-kültürel amaçlı kullanımın öngörüldüğü belirtilen kapalı mekanların avan projesinin koruma şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve kamu yararına aykırı olduğu

⁴⁷ Danıştay 14. Dairesi'nin 2013 tarihli kararında da bir çevre derneğinin Mersin Nükleer Güç Tesisi yapımı için öngörülen alandaki ÇED kararına açtığı davada " [...] Bu durumda, Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi'nin çevresel etki değerlendirmesi sürecine ilişkin işlemin, davacı derneğin tüzüğünde belirttiği faaliyet alanı ve amaçlarını doğrudan etkileyen nitelikte bir işlem olması nedeniyle dava konusu işlem ile güncel ve meşru bir menfaat bağı olan davacının dava açma ehliyetinin bulunduğu anlaşıldığından, davanın ehliyet yönünden reddi yolundaki temyize konu İdare Mahkemesi kararında hukuki isabet bulunmamaktadır." gerekçesiyle benzer bir karar vermiştir. Danıştay 14. Daire 24.10.2013, E. 2012/9094 K. 2013/7096. (kazanci.com.tr)

⁴⁸ İstanbul'un Güzeltepe semtinde bir mahalle kurulması ve bu mahallenin ismin değiştirilmesine ilişkin işleme dava açan Güzeltepe Güzelleştirme Derneği'nin menfaat ilişkisi bulunmadığı gerekçesiyle davanın reddedildiği örnekte olduğu gibi. Danıştay 8. Daire, 17.04.1969, E.1969/2297, K. 1969/1547 kararı aktaran, Gündüz, age, s. 154.

iddiasıyla açılan bu davada, hukuki denetimin yapılmasında kamu yararı olduğu ve davaya konu işlemin görev alanları olan şehirleşme ve imar faaliyetleri ile ilgili olduğu dikkate alındığında, davacı Odaların dava açma ehliyetlerinin bulunduğu sonucuna varıldığından, aksi yöndeki İdare Mahkemesi kararında hukuki isabet görülmemiştir."⁴⁹

kararına hükmetmiştir. 6. Daire ise, "Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının genel düzenleyici işlemlere karşı sadece kanunlarında gösterilen amaçları doğrultusunda dava açma ehliyeti bulunduğu, bir alanda yapı emsalinin yükselmesi ve yapılanma şartlarının belirlenmesine ilişkin plan değişikliğinin baronun doğrudan tüzel kişiliğini hak ve menfaatlerini etkilemediğine"⁵⁰ hükmetmiştir.

Son olarak baroların dava ehliyetlerinin mahkemelerce geniş yorumlanmasını sağlamak üzere KARAHANOGULLARI'nın kendi ifadesi ile 'pratik bir öneri' olarak belirttiği görüşüne de yer vermeliyiz. Yazar, baroların davacı sıfatlarında kendisini bir tüzel kişi olarak tanımlamasının yanı sıra, bir kamu hukuk tüzel kişisi olarak tanımlaması gerektiğini belirtmekte ve sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun nedenini ise, idarenin bir parçası olarak, Anayasada çevrenin korunmasına ilişkin devlete düşen ödevlerin baro tarafından da mutatis mutandis, yani uyduğu oranda yerine getirilme yükümlülüğünün bulunması olarak açıklamaktadır.⁵¹ Meslek odalarının bu yolla, "meslek menfaatlerini kuşattığı varsayılan, toplumun genel kamunun menfaatleri"⁵² nin de korunacağı iddiasının kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve bu yolla sit kararlarına dair idari işlemlere karşı açılan davalarda meslek odalarının dava ehliyetlerinin geniş yorumlanmasını sağlayacak bir yol olabileceği görüşünü paylaşıyoruz.

2. Bilirkişi İncelemesi

Yargılama faaliyeti, mahkemenin çözülmeyi bekleyen hukuki çekişmeyle ilgili olarak nihai kararı vermesini gerektirir. Bu nedenle de hakim, görevi ve yetkisi kapsamında tüm uzmanlık alanlarından kaynaklanan uyuşmazlıkları çözmek, ayrı inceleme ve özel ve teknik bilgi gerektiren

⁴⁹ Danıştay14. Daire, 24.10.2013, E. 2013/6534, K. 2013/7093. (kazanci.com.tr)

⁵⁰ Danıştay 6. Daire, 08.06.2011, E.2010/12920, K. 2011/2120. (kazanci.com.tr)

⁵¹ Onur Karahanoğulları, **Kent ve Çevre Davalarında Ehliyet ve Menfaat**, Yayına Hazırlayan: Musa Toprak, Türkiye Barolar Birliği Kasım 2014 Bildiriler Kitabı, Ankara, s. 68.

⁵² Karahanoğulları, a.g.m (2014), s. 69.

konulardaki çekişmeleri karar bağlamak zorundadır.⁵³ Kuşkusuz tüm özel bilgi ve teknik inceleme gerektiren konuları hakimin tek başına bilmesi ve konunun uzmanları kadar değerlendirebilmesi mümkün değildir. ATALAY'ın da ifade ettiği üzere, "yargılama, sadece hukuki vasıflandırma ve yalnız hukuki bilginin kullanıldığı bir faaliyeti kapsamaz. Hayat ilişkilerinin ve uyumsuzlukların çeşitli olması sonucu, hakim, çözmek zorunda olduğu uyumsuzlukta, hukuki bilgi dışında kalan teknik ve özel bilgiye ihtiyaç duyabilir."⁵⁴ Özellikle de imar, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve sit alanı kararlarının alınmasına dayanak sanat tarihi, mimarlık, biyoloji, tarih vb konularda hâkimin tüm özel ve teknik bilgiye vakıf olması mümkün değildir. Bu nedenle de özel ve teknik bilgiyi somut vakıyı değerlendirerek uygulayacak, yargılamanın taraflarından da olmayan, hâkimin bilgisine ve deneyimine başvurduğu uzman bir kişi olan bilirkişi ihtiyacı doğmaktadır. Bu ihtiyaç, uyumsuzluğun imar, kültür ve tabiat varlıklarının korunması gibi teknik bilginin yoğun olduğu uyumsuzluklarda bir zorunluluğa dönüşmekte⁵⁵ ve bilirkişiye başvurmamak bir eksiklik olarak kabul edilmektedir.⁵⁶ Danıştay'ın yerleşik içtihatları da kültür ve tabiat varlıklarının korunması, imar gibi konularda bilirkişi incelemesi yapılması gerektiği yönündedir.⁵⁷

2577 sayılı İYUK'un 31. maddesi, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun uygulanacağı halleri düzenlemiştir. Madde, bilirkişi konusunda da anılan kanuna atıfta bulunarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun bu konuda

---

⁵³ Muammer Oytan, **Türk ve Fransız Hukukunda Bilirkişi Uygulaması**, Türk İdare Dergisi, Y.65, S.398, Mart 1993, s. 47.

⁵⁴ Oğuz Atalay, **Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku**, C. II, Editörler: Hakan Pekcanitez, Muhammet Özekes, Mine Akkan, Hülya Taş Korkmaz, 15. Bası, İstanbul, Mart 2017, s. 1914.

⁵⁵ Teknik bilgi gerektiren imar, kültür ve tabiat varlıklarının korunması konularından söz eden Sezginer uygulama ile ilgili olarak da, "[...] zaten yargı organı da otomatik olarak mutlaka bilirkişiye gidiyor." tespitinde bulunmuştur. Murat Sezginer, Prof. Dr. Murat SEZGINER'in sunumu, **İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı**, Türkiye Büyük Millet Meclisi 14 Ocak 2013, Editörler: İrfan Neziroğlu, Yıldız Bezginli, s.26.

⁵⁶ Bilirkişiye başvurma kararı bir ara karardır. Oytan, s.48. Mahkeme ara kararında "*bilirkişi incelemesine neden ihtiyaç duyulduğu, bilirkişinin neyi inceleyeceği, bilirkişinin görev alanı gibi konular açık bir şekilde yer almalıdır.*" Ramazan Yıldırım, Zehra Odyakmaz, Ayşegül Çoban Atik, Ziya Çalışkan, Kürşat Ersöz, Yusuf Deniz, **İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişi Uygulamaları**, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, s. 14.

⁵⁷ Nuri Alan, **Türk İdari Yargısında Yerindelik ve Takdir Yetkisinin Değerlendirmesi**, İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu, 10-12 Haziran 1982, Ankara, Danıştay Yayınları, s. 45. OYTAN da Danıştay'ın sit alanının belirlenmesini, bir yapının eski eser olup olmadığının incelenmesini, bilirkişi incelemesi yaptırılması gereken konular olarak gördüğünü ifade etmektedir. Oytan, agm, s. 50.

öngördüğü usulün uygulanacağını belirtmiştir. Maddenin devamında Bilirkişilik Kanunu'nun da HMK ile birlikte bu alanda esas alınacağını düzenlemiştir. Buna göre bilirkişilik konusunda HMK'ya atıf yapılmıştır. HMK her ne kadar idari yargıya egemen re'sen araştırma ilkesini benimsememişse de HMK'nın 266. maddesinin 1. fıkrası gereği, tarafların talepleri dışında hakimnin takdiri ile bilirkişiye başvurabilmesinin yanısıra tarafların önerdiklerinin dışında bir kişinin bilirkişi olarak belirlenebilmesi mümkündür.⁵⁸ Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 4. Kısım 5. Bölümünde, 266 ila 287. maddeleri arasında, bilirkişi incelemesi başlıklı düzenlemelerinde, bilirkişiye başvurulması, bilirkişi sayısının belirlenmesi, görevlendirilmesi, görevinin kapsamı, bilirkişiye yemin verdirilmesi, bilirkişinin görevden yasaklı olması ve reddi, görev alanının belirlenmesi, haber verme yükümlülüğü, sır saklama, rapor ve itiraz, oy ve görüşün değerlendirilmesi, bilirkişi giderleri ve ücretinin nasıl hesaplanacağı, bilirkişinin hukuki sorumluluğu ve rücu davası konuları düzenlenmiştir.

6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu bilirkişiyi, "*çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvurulmuş gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi*" olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre, hâkimin bilirkişiden yararlanmasının sınırı, uzmanlık ile özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde oy ve görüş almaktır. Bu nedenle de Kanun'un 3. maddesinde bilirkişilerin hukuki nitelendirme ve değerlendirmelerde bulunamayacakları açıkça düzenlemiştir. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 266. maddesi de, "Mahkeme, çözümü hukuk dışında, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde, taraflardan birinin talebi üzerine yahut kendiliğinden, bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir. Hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulamaz."⁵⁹ düzenlemesiyle, benzer bir yaklaşım geliştirmiştir.⁶⁰ Paralel bir hüküm,

⁵⁸ Taraflar, bilirkişiye veya raporuna itiraz edebilirler. GÖZÜBÜYÜK/TAN, agm (C. 2), s.987.

⁵⁹ 1086 sayılı Mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun ilgili 275. maddesi de, benzer biçimde, "Mahkeme, çözümü özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren hâllerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir. Hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişi dinlenemez." biçimindedir.

⁶⁰ "*İdare mahkemelerinde görev yapan hakimlerin bilirkişiye başvurmaları, bilirkişilik kurumuna bakışları, hangi davalarda bilirkişiye başvurdukları ve bilirkişi raporlarına verdikleri önemi ölçmek üzere*" yapılan anket sonuçlarında da hakimlerin, idari işlemin öğelerinden yetki ve şekle ilişkin aykırılıkların genel ve hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün konulardan görülerek bilirkişiye başvurmadıkları; sebep, konu ve amaç unsurları açısından aykırılıklarda ise özel teknik bilgi gerektirecek hususları içermesi hallerinde hakimler tarafından bilirkişiye başvurulduğu ileri sürülmüştür. Yıldırım, Odyakmaz, Atik, Çalışkan, Ersöz, Deniz, agm, s.25.

HMK'nın 279. maddesinin 4. fıkrasında da yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre, "Bilirkişi, raporunda ve sözlü açıklamaları sırasında çözümünü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hususlar dışında açıklama yapamaz; hâkim tarafından yapılması gereken hukuki nitelendirme ve değerlendirmelerde bulunamaz."

Bilimsel esaslarla, uzmanlık gerektiren değerlendirme ve incelemeler sonunda alınan koruma kararları hakkında, yargı mercilerinin yerindelik denetimi yasağı karşısında incelemeye alması gereken, sözü edilen kararın bilimsel gerekçelerinin yeniden ele alınması değil, kararın İYUK 2/1-a'da sözü edilen öğeler yönünden incelenmesi olmalıdır. Diğer bir deyişle hakim,

*"uyuşmazlığın niteliği ve davacı iddiaları doğrultusunda yapılacak değerlendirme sonucu dosyada bulunan ve taraflardan istenilmek suretiyle sağlanacak bilgi ve belgelerin incelenmesi suretiyle işlemlerin mevzuata uygunluğu hakkında bir kanaate ulaşıyorsa bilirkişi incelemesi yaptırılmasına gerek görülmeden uyuşmazlık hakkında karar"*⁶¹

vermelidir; bunun dışında ise, hukuk dışında özel ve teknik bilgi gerektiren hususlarda hakimin bilirkişi yardımıyla uyuşmazlığı çözmesi gereklidir. Bu nedenle de Koruma Kurul ve Komisyonları kararlarının hukukilik denetiminde bilirkişilik zorunlu bir husus olarak görülmemeli fakat koruma kararının esasına ilişkin teknik ve özel bilginin kullanıldığı davalar için bilirkişilik kurumunun bu hukuki denetim bir parçası olduğu kabul edilmelidir. Diğer yandan yargılamaya konu Kurul/ Komisyon kararlarının hukuki denetiminin büyük parçası bilirkişilerin uzmanlık bilgileri doğrultusunda yapılabilecek bir incelemeden ibaret ise de, yürütmenin bir parçası olarak idarenin, siyasetin konusunu oluşturan koruma politikaları ile aldığı kararlarının yargısal denetiminde yalnızca bilirkişi raporunun dayanak görülmesi ve kamu yararının tespitinde tek görüş olarak bilirkişi raporunun esas alınması yerinde bir uygulama değildir.

Danıştay 6. Dairesinin, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nca aynen koruması gerekli eski eser olarak tescil edilen Taşkışla binasına ilişkin uygulama projesinin uygun olduğu ve buna göre uygulama yapılmasında sakınca bulunmadığına ilişkin Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu kararıyla, binanın otele dönüştürülmesi amacıyla müdahil şirket lehine irtifak hakkı tesis edilmesine ilişkin işlemlerin iptaline

⁶¹ Gül Filiz Ercan Aslantaş, **İdare Mahkemesinde İmar Davaları**, İdari Yargıda Karşılaşılan Bilirkişilik Sorunları, İmar Davalarında Bilirkişilik Sempozyumu, s.8.

dair verilen ilk derece mahkemesi kararını temyizen incelediği kararda, Bakanlık savunmasına karşı Mahkemenin kararı değinilmeye değerdir. Davalı Kültür ve Turizm Bakanlığı, bilirkişi raporunda onaylı proje doğrultusunda uygulama yapılmasında sakınca olmadığı yolundaki dava konusu Yüksek Kurul kararının, yetkili ve konusunda uzman kişilerce verildiğini ve idare mahkemesince yerindelik denetimi yapılamayacağını ileri sürerek itiraz etmiştir. Danıştay kararında⁶² ise yerinde bir değerlendirme ile,

" [...] hukuk Devleti olmanın vazgeçilmez bir gereği de yargı denetimi olup, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 2. maddesi gereği İdare Mahkemelerinin idari işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile yetkili ve görevli oldukları, bir idari işlemin vardığı hukuksal sonucun işlemin konusunu oluşturduğu ve idari işlemlerle varılmak istenen amacın kamu yararı olduğu, idarenin bir ajanı durumunda bulunan, kanunun kendine verdiği yetkiye dayanarak icrai nitelikte kararlar alabilen Yüksek Kurul Kararının konu ve maksat yönlerinden hukuka uygunluğunun denetiminin yapılması yolunda bilirkişilerin teknik görüşlerinin alınmasının yerindelik denetimi olmayıp, bu yoldaki itirazlar yerinde görülmediği gibi davalı Maliye ve Gümrük Bakanlığı ile birlikte rapora yapılan diğer itirazlarda bilirkişi raporundaki gerekçeler karşısında kabul edilmediğini belirterek otel işlevinin getireceği bölmeler, ilaveler ve yok etmelerle anıtın mekan karakterini değiştirecek, plan özünde ve restorasyonunda var olan değerlerini yok edecek nitelikte olduğu anlaşılan uygulama projesinin uygun bulunduğu yolunda tesis edilen Anıtlar Yüksek Kurulunun 2.7.1987 günlü 3479 sayılı işleminde de hukuka uyarlık bulunmadığı ve bilirkişi raporu ile açıklandığı gibi Taşkışla binasını otele dönüştürmeye yönelik projenin uygulanması mümkün olmadığından irtifak hakkı tesisine ilişkin işlemlerde de kamu yararı bulunmadığı belirtilerek iptal edilmiş, bu karar davalı idareler ve müdahil tarafından temyiz edilmiştir. [...] bozma nedenlerinden hiçbirisi bulunmadığından, bozma istemi yerinde görülmeyle anılan mahkeme kararının onanmasına"

karar verilmiştir.

Sonuç olarak, özel ve teknik bilgiye dayanılarak verilmiş olmasına karşın, bir idari işlem olduğu kuşkusuz olan Kurul/Komisyon kararlarının

⁶² Danıştay 6. Daire, 20.11.1989, K.1989/ 2187, E.1989/ 2562. (kazanci.com.tr)

Anayasa'nın 125. maddesine göre yargısal denetimi mümkündür. Kurul/Komisyon kararlarının özel ve teknik bilgiye dayanan kısmının ise, bu özel ve teknik bilgiye sahip başka uzmanların raporları ile konuya hakimde kuşkuya yer veremeyecek bir açıklık kazandırılması suretiyle hakim mevzuatın tanıdığı sınırlar içinde yapacağı hukuki muhakeme ile denetlenmesi yargılamanın en tabi parçası görülmelidir. Aksi halde, özel ve teknik bilgiye dayanan idari kararlar açısından bu bilginin hukuki denetlenebilirliği ve daha da önemlisi gerçekliğini ve hatasızlığını kanıtlayabilecek hiçbir yol kalmamaktadır. Bu nedenle de özel ve teknik bilgiye dayanan idari kararın bilirkişi yardımıyla açıklığa kavuşturulması yerinde denetimi sayılmamalıdır. Bu açıklamaların yanısıra, idarenin belirlediği uzmanlar tarafından verilen rapora dayanılarak tesis edilen idari işlemlerin yargısal denetiminde bilirkişi görüşünün bu uzmanın raporu ile çelişmesi durumuna da değinilmelidir. Buna göre,

*"Danıştay ya da Bölge İdare Mahkemelerinin, idarenin belirlediği bilirkişinin raporu ile mahkemenin atadığı bilirkişinin raporu arasında çelişki çözülmeyen verilen kararların birçoğunu hukuka uygun kabul ettiği ve bu çelişkinin giderilmesini çok da önemsemediği [...] ancak Danıştay'ın 2008 yılında verdiği bir kararında [ise] ilk derece mahkemesinin idarenin belirlediği uzman kurulun raporunu dikkate almadan kendi belirlediği bilirkişi heyetinin raporuna göre verdiği kararı, yeni bir bilirkişi kuruluna incelettirmesi gerekçesiyle"*⁶³

bozmuştur.

Hâkimin koruma kurul ve komisyon kararlarını, yalnızca özel ve teknik bilgi kullanarak inceleyen bilirkişinin raporuna yansıttığı kamu yararı yaklaşımını tek dayanak görmemesi yerinde olacaktır. Bu nedenle hâkimin dava konusu kararlar ilgili kamu yararına ilişkin nihai bir değerlendirme yapması gereklidir. Bu konuyla ilgili olarak Danıştay 10. Dairesi 2005 yılında verdiği bir kararda da, hakim, bilirkişi raporunu serbestçe takdir ederek, bu raporun aksine karar vermesinin, kendisini bilirkişi yerine koyması anlamına gelmediğine, bilirkişi raporunun sonucunun, davayı sona erdirecek nitelikte bir karar olmadığına hükmetmiştir.⁶⁴ Buna göre, uyuşmazlığı çözüme görevi hakime ait olduğundan bilirkişinin sit kararları açısından verdiği özel ve

⁶³ Danıştay 6. Daire, 28.01.2008. E. 2007/3398, K. 2008/402 aktaran, Yıldırım, Odyakmaz, Atik, Çalışkan, Ersöz, Deniz, agm, s. 28.

⁶⁴ Danıştay 10. Daire, E.2002/3573, K.2005/367. (kazanci.com.tr)

teknik bilgi ancak hakimin kararında görüş ve muhakemesinde dayanak kabul edilmelidir. Diğer bir deyişle, "*bilirkişinin yaptığı iş, fonksiyonel anlamda yargısal nitelikte görev ve yetkilerle donatılmış bir danışmanlık hizmeti olarak nitelendirilebilir.*"⁶⁵ Bu durum HMK'nın 282. maddesinde de hakimin bilirkişinin oy ve görüşünü diğer delillerle birlikte serbestçe değerlendireceği biçiminde düzenlenmiştir. Maddenin gerekçesinde bu husus, bilirkişi görüşünün takdiri delil olduğu, hakimin gerekçesini açıklamak şartıyla bilirkişi raporunun aksine karar verebileceği biçiminde izah edilmiştir.⁶⁶

Bilirkişi raporlarının dava dosyasına sunulmasından sonra taraflara bu raporla ilgili görüş ve itirazlarını sunabilmesi için hâkim tarafından süre verilmesi de yukarıda açıkladığımız üzere yargılama sonunda verilecek nihai kararın hakim tarafından muhakeme edilerek verilmesi gerektiğine ilişkin görüşümüzü destekler niteliktedir. Diğer bir deyişle, hâkim, re'sen araştırma ilkesi çerçevesinde her tür delil, araştırma ve bilgiye kendisinin ulaşmasına dayanan yargılama sürecinin sonunda, bilirkişi raporu ile nihai kararı vermemektedir. Bu raporla ilgili tarafların katkıları ve itirazları da kararının dayanağı olmalıdır. TANRIVER, bilirkişi raporunun söz konusu işlevini değerlendirdiği görüşünde,

*"bilirkişi doğrudan doğruya kararın alınması sürecine katılmamaktadır; onun faaliyeti kararın alınması sürecinden önceki bir döneme ilişkindir, o kamusal yetkilerin kullanımı temeline dayalı bir kamu görevini icra etmeyi yani taraflara karşı Devletin temel işlevlerinden biri olan yargı işlevini yerine getirmeyi üstlenmemiştir. [...] bilirkişi tıpkı tanık gibi yalnızca bir ispat aracı olarak nitelendirilebilir."*⁶⁷

demektedir. Danıştay 8. Dairesi de, benzer bir yaklaşımla, bilirkişi raporu taraflara tebliğ edilmeden ve kanuni itiraz süresi beklenmeden davanın karara bağlanmasında hukuka uyarlık bulunmadığına hükmetmiştir.⁶⁸

Her ne kadar Kurul ve Komisyonların kararlarını oluşturan konular, kanun koyucunun mahkemelerce karar verilebilmesi için mutlaka bilirkişiden

⁶⁵ Yahya Deryal, **Türk Hukukunda Bilirkişilik**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2004, Ankara, s. 23.

⁶⁶ Baki Kuru, **İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku**, Legal Yayıncılık, Ağustos 2016, İstanbul, s.422.

⁶⁷ Süha Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**, C.I Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması, Yetkin Yayınları, 2016, Ankara, s. 908, dipnot: 1161.

⁶⁸ Danıştay 8. Daire, 25.06.1997, E.1995/3742 K. 1997/2289. (kazanci.com.tr)

rapor alınmasını zorunlu kıldığı⁶⁹ hallerden olmasa da, özel ve teknik bilgi gerektiren hususları muhtevasında bulunduran bu tür idari kararların yargısal denetiminde uzmanlık bilgisinin aydınlığa kavuşturması gereken noktalar, uyumsuzluğun çözülmesinin yegane yolu olabilir. Buna karşın hâkimin bu noktalar dışında, hukuki bilgi ile çözülebilecek hususlarda bilirkişilerden yararlanmaması gerektiği gibi, bilirkişilerin raporlarındaki hukuki değerlendirmelerinin de kararın esasını oluşturumaması gereklidir.⁷⁰ Bu noktada vurgulanmalıdır ki, hukuki bilgi bilirkişi talebini oluşturamaz ve Bilirkişilik Kanunu'nun 10. maddesi ve HMK 266. maddesi uyarınca, hukuk öğrenimi görmüş kişiler ancak hukuk alanı dışında bir uzmanlığa sahip olduklarını belgelendirmek suretiyle bilirkişi olarak görevlendirilebilirler.

Bilirkişilerin kimlerden oluşacağı da sözü edilen yargısal denetimin sağlıklı olması ve hukuki kararın sebep ögesinin objektif, bilimsel dayanağının oluşturulabilmesi için oldukça önemli bir yer tutar. Çünkü, korumaya konu varlıkların nasıl korunacakları ya da hangi statü altında korunacakları konusu, konunun uzmanlık isteyen, bilimsel ve teknik bilgi gerektiren yönüne ilişkindir. Bu konuda örneğin Danıştay 14. Dairesi, taşınmazın korunması gerekli kültür varlığı olarak tesciline ilişkin davada bilirkişi olarak oluşturulacak kurulda sanat tarihçisinin de yer alması gerektiğine ilişkin kararında⁷¹, teknik yönden keşif ve bilirkişi incelemesinin gerektiği durumlarda taşınmaz kültür varlıklarının özelliği gereği taşınmazın sanat değeri, mimari, tarihi, estetik, mahalli, arkeolojik değerler kapsamı içinde; strüktürel, dekoratif, yapısal durum, malzeme, yapım teknolojisi, şekil bakımından özellik ve güzellikler içermesi ve mutlaka korunması gerektiğinin anlaşılabilmesi için sanat tarihçisi ve mimar gibi konusunda uzman olan kişilerden bilirkişi kurulu oluşturularak inceleme yaptırılması gerektiğine karar vermiş ve korunması gerekli kültür varlığının tesciline ilişkin karara açılan davada şehir ve bölge planlamacısı ve mimardan oluşan bilirkişi kurulunun yeterli olmadığına ve bu kurulun raporuna dayanılarak verilen kararın da isabetli olmadığına hükmetmiştir. Buna göre, taşınmazın korunması gerekli kültür varlığı olarak tesciline ilişkin davalarda mahkemelerin sanat tarihçisi bir bilirkişi üyeyi teknik ve bilimsel bilgisinden yararlanmak üzere görevlendirmeleri gerektiği açıktır.

Söz konusu teknik ve bilimsel bilginin, dava konusu olaydan olaya değişeceği, uzmanlığına başvurulacak kişinin incelemesini, dava konusunu

---

⁶⁹ Atalay, age, s. 1917.

⁷⁰ Atalay, age, s.1924.

⁷¹ Danıştay 14. Daire 26.03.2013 E. 2011/7740, K.2013/2133. Danıştay Dergisi, Y.2014, S.135, s. 268-270.

oluşturan sit alanının ya da koruma altına alınan/alınması muhtemel değer, fiziksel varlığını korumak, geleceğe taşımak ve geliştirilerek yaşatılmasını sağlayacak koruma perspektifinden yapması gereklidir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 1978 yılında verdiği kararında da bu husus,

“1710 Sayılı EEK tümü itibariyle değerlendirildiğinde, mahiyeti itibariyle geçmişe de yönelik düzenlemede bulunduğu ve kamu düzeni ve kamu yararını ilgilendirdiğinden re’sen mahkemece dikkate alınması gerektiğinin kabulü zorunludur. Diğer taraftan şu hususun özellikle belirtilmesi gerekir: 1710 sayılı yasanın asıl temel amacı eski eserlerin korunmasıdır. Hal böyle olunca, tehlike arz eden durumlarda dahi, yasanın koruma amacı dikkate alınarak, onların yok olması sonucunu doğuracak tedbirler değil, varlıklarını sürdürmeye yönelecek tedbirlerin araştırılması zorunludur. Bu nedenlerle, mahkemece özel daire kararına uymak gerekirken yeterli araştırma yapmadan ve 1710 Sayılı yasada yazılı devlet kurumu ve kurulları yerine yasanın amacı ile bağdaşamaz biçimde Ziraat Mühendisi bilirkişi raporuna dayanılarak önceki kararda diretilmesi yolsuzdur.”⁷²

biçiminde ele alınmıştır.

Sonuç olarak, "yargılama işinde özel veya teknik bilgisi ile hakime yardımcı olan bilirkişinin hiçbir etki altında kalmadan, objektif olarak bilgi ve görgüsünü mahkemeye sunarak"⁷³ hakimin mesleği gereği bilmesi gereken genel ve hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konular dışındaki konularda⁷⁴, "hakimin maddi vakıaların hangi boyutunda ve ne ölçüde özel ve teknik bilgiye ihtiyaç duyacağını"⁷⁵ takdir ettiği ölçüde, bilirkişinin sit kararlarının hukuki denetiminde uzmanlık bilgisi ile görüş ve dayanak sunması yerindelik denetimi olmamaktadır. Bu görüş sit kararının içeriğini oluşturan koruma hedefini gerçekleştirmek suretiyle takdir edilen kamu yararı kararının (vakıanın çeşidine göre değişecek biçimde) sebep, konu ve amaç unsurlarının denetlenmesinin bir parçası kabul edilmelidir. Yukarıda paylaştığımız yargı kararları da bu görüşlerimizi destekler niteliktedir.

⁷² Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 6.12.1978, E.1977/1-148, K.1978/1057. Yargıtay Kararları Dergisi, Y. 1979, S. 5, s. 605-606.

⁷³ Deryal, agm, s.37. Benzer bir görüşü ileri süren DEMİRER, bilirkişinin bir "tanımlama aracı" olmadığını, hakimin "yardımcısı" olduğunu ileri sürmüştür. Gürtan Demirel, **Bilirkişilik ve Uygulamadaki Sorunlar**, Ankara Barosu Dergisi, Y.1976, S.6, s.1030

⁷⁴ Ahmet Kılıçoğlu, **Yargıda Bilirkişilik Çıkmazı**, Ankara Barosu Dergisi, Y.1986,S.5,s.644.

⁷⁵ Deryal,agm, s. 74.

Nihayet, kurul/komisyonların uzmanlık gerektiren bilgiye dayanan idari kararı olan sit kararı ile yargısal incelemede bilirkişi raporlarının yerindelik denetimi kapsamına girmediği belirtildikten hemen sonra, AKYILMAZ'ın da haklılıkla belirttiği üzere, bilirkişilerin, "*takdir yetkisine dayalı işlemler bakımından belli hususlarla sınırlandırılması ve en azından bilirkişi olarak belirlenecek kişinin takdir yetkisi kullanan idareyi de tatmin edebilecek bir ihtisasa sahip olması lüzumu*"⁷⁶ bulunduğu da belirtilmelidir.

3. Kanun Yolu

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca verilen sit kararları ile Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonunca verilip Çevre ve Şehircilik Bakanlığı onayıyla yürürlüğe giren sit kararlarına karşı açılan davaların yargısal denetiminin idari yargı kapsamında olduğunda kuşku yoktur. Bu denetimin, Anayasanın 125. maddesinde belirtilen dayanak madde kapsamında idari işlemlerin yargısal denetime tabi olduğuna dair hüküm ve bu denetimin yerindelik denetimini içermeyecek biçimde yapılması gerektiğine dair sınırlayıcı düzenlemesi ile birlikte ele alınması gereklidir. Diğer yandan mahkemelerin verdiği nihai kararın bir üst mahkemece denetlenmesini içeren kanun yollarının da kapsamı bu anayasal dayanağa tabidir. Buna göre, İYUK'un 45 ve devamı maddelerinde düzenlenen "Kararlara Karşı Başvuru Yolları", idari yargı yerleri tarafından verilen nihai kararların usule ve hukuka uygunluğu yönünden yeniden denetlendiği ve denetime açılan bu kararın kesin bir karar olup olmamasına göre, olağan ve olağanüstü olmak üzere iki türü bulunan yargılama sürecidir.⁷⁷

⁷⁶ Bahtiyar Akyılmaz, Prof. Dr. Bahtiyar AKYILMAZ'ın sunumu, **İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı**, Türkiye Büyük Millet Meclisi 14 Ocak 2013, Editörler: İrfan Neziroğlu, Yıldız Bezinli, s.35.

⁷⁷ Anayasa Mahkemesi bu sürece tabi kararların neler olduğunu, başka bir deyişle, hangi tür kararların kanun yollarına tabi olduğunu değerlendirdiği Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanunun 26ncı maddesinde yer alan, "*Koruma ve ihtiyar meclislerinin itiraz olunmayan kararları ile sulh hâkimlerinin itiraz üzerine verecekleri kararlar kat'i olup bunlar aleyhine hiç bir kanun yoluna baş vurulamaz.*" cümlesinin Anayasa'ya aykırılık iddiasını incelediği kararında, "*Anayasa'da tüm mahkeme kararlarının temyiz edileceğine ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Öğretide de bu yönde bir zorunluluk olduğu kabul edilmemiştir. Anayasa Mahkemesi'nin konuya ilişkin kararları da, kamu yararı gerektirdiğinde ve hukuk devleti kavramı ile bağdaşmayacak sonuçlara yol açma olasılığının bulunmadığı durumlarda kimi kararlar için kanun yollarına başvurmanın önenebileceği yönündedir. [...]. Yasama organının bu tür davaların görülmesinde ve sonuçlandırılmasında basit fakat hızlı bir usul öngörerek genel hükümlerden ayrılmakta kamu yararı gördüğü anlaşılmaktadır. İtiraz konusu kuralla verilebilecek tazminat miktarı da gözetildiğinde, koruma ve ihtiyar meclislerinin itiraz edilmeyen kararları ile bunlara itiraz üzerine sulh hakimliklerinin vermiş oldukları kararlara karşı, davaların hızlandırılması ve mahkemelerin*

6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la mevcut bölge idare mahkemeleri istinaf mercii haline getirilmiş ve başvuru usulleri, inceleme ve yargılama usulleri düzenlenmiştir. Buna göre, "*olağan kanun yollarından olan itiraz yolunun yerine istinaf yolu getirilmiş ve bu kapsamda değişiklikler yapılmıştır.*"⁷⁸ Söz konusu Kanun, bölge idare mahkemelerince verilecek karar türlerini de yeniden düzenlemiştir. Yapılan değişiklik ile İYUK'un ilgili hükümlerinin bir arada değerlendiren YILMAZ, istinaf aşaması ile birlikte kanun yolları ile ilgili beş farklı ihtimali,

"1.İdare ve vergi mahkemesince verilen bir kısım nihai kararlar kesin olup aleyhlerine hiçbir kanun yoluna başvurulamaz, 2. idare mahkemesince ivedi yargılama ile merkezi ve ortak sınavlara ilişkin yargılama usulü ile ele alınan davalarda verilen nihai kararlar aleyhine temyiz yoluna başvurulabilir. 3.idare ve vergi mahkemesinin yukarıdaki iki kategori dışındaki nihai kararları aleyhine istinaf yoluna gidilebilirken, istinaf mercii tarafından verilen bir kısım nihai kararlar kesin olup aleyhine temyiz yoluna başvurulmaz. 4. İstinaf mercii tarafından Kanun'da belirtilen uyuşmazlıklardan verilen nihai kararlar aleyhine temyiz yoluna başvurulabilir. 5.

---

iş yükünün azaltılması için kamu yararı amacıyla temyiz yoluna gidilmesine ilişkin sınırlamanın adalet duygusunu rencide ettiğinden ve hak arama özgürlüğünü kısıtladığından söz edilemez. " demektedir. AYM, E. 2004/43, K.2008/56, T.7.2.2008, R.G. 19.03.2008/26821

Buna göre Mahkeme, "*kamu yararının gerektirmesi, hukuk devleti kavramıyla bağdaşmayacak sonuçlara yol açma olasılığının bulunup bulunmaması, adalet duygusunu rencide edip etmemesi, hak arama özgürlüğünü kısıtlayıp kısıtlamaması, davaların hızlandırılması, mahkemelerin iş yükünün azaltılması*" gerekçelerinin kümülatif olarak söz aldığı durumlarda, mahkemelerin verdiği kararlara karşı yasa koyucunun kanun yollarını kapatabileceğine hükmetmiştir. *http://hukuk.istanbul.edu.tr/idarehukuku/wp-content/uploads/2016/05/04.04.2016-Tarihli_I%CC%87dari-Yarg%C4%B1lama-Hukuku-Ders-Notu.pdf 23.4.2017

Söz konusu kararın tartışmaya açık pek çok yanı bulunmakla birlikte, konumuz açısından belirtilmesi gereken husus, sit kararlarına karşı ve sit kararları hakkında açılan davalarda ilk derece mahkemesi kararlarına karşı kanun yolları öngören kanun koyucunun söz konusu şartların bu kararlar tarafından taşınmadığı yönünde sergilediği tutumun hak arama özgürlüğü ve eşitlik ilkesi bağlamında diğer kararlara da genişletilmesi gerekmektedir.

⁷⁸ Ramazan Çağlayan, **Türkiye'de İstinaf Uygulamalarının İdari Yargıya Etkileri**, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu 147.Yıl Sempozyumu, Danıştay Yayınları No 89,12 Mayıs 2015, Ankara, s. 33.

*İlk derece mahkemesi olarak Danıştay'ın baktığı davalardaki nihai kararlar aleyhine temyiz yoluna başvurulabilir."*⁷⁹

biçiminde özetlemiştir. Yazarın yapmış olduğu bu gruplandırmadan da anlaşıldığı üzere, kanun yolları arasında asıl olan istinaf yolu olarak öngörülmüştür. Buna göre, istinaf yoluna tabi kararlardan tahdidi olarak sayılan bir kısmının temyize tabi tutulduğu ve diğer yandan da ivedi yargılama ile merkezi ve ortak sınavlara ilişkin yargılama usulü ile ele alınan davalar sonucu verilen kararlara karşı temyiz yolunun öngörüldüğü söylenebilir.

6545 sayılı Kanun'un gerekçesinde, istinaf mahkemesi kararından temyiz edilebilenlerinin Kanunla belirlendiğini, tahdidi olarak sayılan bu konular dışındaki kararların ise Bölge İdare Mahkemeleri istinaf incelemesi sonunda kesinleştiği belirtilmektedir. Danıştay'ın temyizi mercii olarak karara bağladığı kararların azaltılması bakımından ise, Danıştay'ın iş yükünün yaklaşık yüzde seksen oranında azaltılacağı ve Danıştay'ın içtihat mahkemesi rolünün güçlendirileceği belirtmiştir.⁸⁰ İş yükünün fazla olmasına ilişkin sorunların çözümünün istinaf yolu ile giderilemeyeceğine ilişkin doktrindeki eleştirilerin haklılığı bir yana, YILMAZ'ın da ifade ettiği üzere,

*"İstinaf aşamasındaki içtihat farklılıklarının Danıştay ilgili dairelerin giderilmesi, daha sonrasında Danıştay dava daireleri arasındaki içtihat farklılıklarının İçtihatı Birleştirme Kurulunca incelenmesi, ülke çapında uygulama birliğini sağlamaya yönelik verimli bir usul olmadığı kanaatinin uyandırmaktadır."*⁸¹

Bu sorunu gidermek üzere SANCAKDAR'ın, birleştirilen içtihadı göre yargılamanın yenilenmesi noktasında yasal düzenleme yapılması ve ilgili idari

⁷⁹ Sevda Yılmaz, **6545 ve 6552 Sayılı Kanunlar Çerçevesinde İdari Yargılama Usulü Değişiklikleri**, TAAD, Yıl:7, Sayı:28, Ekim 2016, s.424.

⁸⁰ AKYILDIZ, Kanun'un gerekçesinden anlaşılanın, istinaf düzenlemesinin "yegane" sebebinin Danıştay'ın iş yükünü azaltmak olduğu tespitinde bulunmuştur. Yazar, " *Kural olarak yüzde seksen oranında istinaf mercii önünde kesin karara bağlanması, yargılama sistemine istinaf aşamasının dahil edilmesi anlamına gelmez; yapılan düzenleme, aslında bir istinaf düzenlemesinden ziyade, idari yargıda halen mevcut olan ve istisnai biçimde düzenlenen itiraz kanun yolunun kural, temyiz kanun yolunun ise istisnai bir kanun yolu haline getirilmesinden ibaret olur.*" tespitinde bulunmuştur. Ali Akyıldız, **İstinafa İlkesel Bakmak**, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu 147.Yıl Sempozyumu, Danıştay Yayınları No 89,12 Mayıs 2015, Ankara, s. 16, 18.

⁸¹ Yılmaz, agm, s. 443.

istinaf mahkemesinin konuyu bu yönde tekrar ele alması gerektiği yönündeki önerisinin yerinde bir öneri olduğu kanısındayız.⁸²

İYUK'un 45. maddesinde, Bölge İdare Mahkemeleri'nin 46. maddeye göre temyize açık olmayan kararlarının kesin olduğu düzenlenmiştir. 6545 sayılı Kanun'un 20nci maddesinin, 2577 sayılı İYUK'un 46. maddesinde yaptığı değişiklik sonunda ise, 46. maddenin g bendi, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu'nun itiraz üzerine verdiği karar hakkındaki mahkeme kararlarının istinaf yoluyla incelenmesi sonucunda Bölge İdare Mahkemesinin verdiği kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde Danıştay'da temyiz edilebileceği düzenlenmiştir.⁸³

Buna göre, 6545 sayılı kanun ile kural olarak bölge idare mahkemelerince yapılan istinaf incelemesine göre daha istisnai bir kanun yolu haline getirilen ve Kanunda sayılı sınırlı hallerde başvurulabilen temyiz aşamasına tabi tutulan, yüksek kurulun ve merkez komisyonunun itiraz üzerine verdiği karar hakkındaki mahkeme kararının istinaf yoluyla incelenmesi sonucunda Bölge İdare Mahkemesinin verdiği karar, Danıştay tarafından temyiz incelemesine tabi tutulacaktır⁸⁴ Sonuç olarak, kurulca alınan sit kararları ile, komisyon tarafından alınarak bakanlık tarafından onaylanan sit kararlarına yapılan itiraz üzerine yüksek kurul ile merkez komisyon tarafından verilen kararlar hakkında istinaf yolu sonunda verilen kararlar temyiz edilebilecektir. Diğer bir deyişle, kural olarak istinaf mahkemesince verilen kararlar kesinken, Kanun'un 46. maddesinde sayılan konularda biri olarak, itiraz üzerine yüksek kurul ile merkez komisyon tarafından verilen kararlar hakkında temyiz yolu açıktır. Sonuç olarak *"istinapta kural, kararların kesin olmasıdır. Ayrık durum ise, İYUK 46. maddede düzenlenen konularda verilen istinaf kararlarına karşı temyiz*

⁸² Yazar kesinleşen kararlar karşı gidilebilen yargılamanın yenilenmesi müessesesinin uygulanması sırasında doğacak sorunlara karşı hukuki güvenlik ilkesinin tesis edilmesi için, hukuksal veri tabanı uygulaması ve *"istinaflar kurulunun"* periyodik toplantılar yapması önerisinde bulunmuştur. Oğuz Sancakdar, **İdari Yargı İstinaf Sistemindeki Olası Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu 148.Yıl Sempozyumu, Danıştay Yayınları No 91,10 Mayıs 2016, Ankara, s.43.

⁸³ İstinafa ilişkin getirilen eleştiriler arasında "yargılamadan sonra istinaf, sonra da temyiz kabul edilecek olursa, davalar tahammül edilemez bir şekilde uzayacaktır" eleştirisine yer veren görüş için bakınız: Engin Sayın, **İdari Yargıda İstinaf Mahkemesi Tartışmaları Üzerine Bir Analiz**, İUHFM C. LXIX, S.1-2, s. 635-648, 2011, s.642.

⁸⁴ Sancakdar bu düzenlemenin Fransız hukukundan farklılık gösterdiğini ifade etmiş, Fransız İdari Yargılama Kodunda istinaf üzerine tüm kararlar hakkında temyize gidilebileceğini belirtmiştir. Sancakdar, agm (2016), s.41.

yoluna başvurulabilmesidir."⁸⁵ Bu düzenleme biçimi yerine temyize kapalı kararların sayılmasının daha yerinde olduğunu belirten ÜSTÜN, İYUK'UN 46.maddesinde yapılan bu değişikliğin, idari yargı teşkilatını üç kademeli hale getirdiğini belirtmekte ve idari yargıda kanun yollarının istinaf, temyiz, yargılamanın yenilenmesi ve kanun yararına temyiz olarak belirlendiğini ve istinafın ise bu kapsamda, istisnai olarak sayılan istinaf dışı bırakılan uyumsuzluklar haricinde, genel kanun yolu olarak düzenlendiğini belirtmiştir.

⁸⁶

İstinaf yoluna ilişkin açıklamaların kanun yollarından temyiz usulüne tabi olması nedeniyle istinafın usulüne ilişkin özellikli açıklamaya yer bulunmamaktadır. İYUK 45/2. maddede, "*istinaf, temyiz şekil ve usullerine tabidir*" biçiminde ifade bulan kural, temyiz şekil ve usullerinin tekrarı niteliğindeki işleyişe işaretir. Bu düzenleme SANCAKDAR'ın ifadesiyle istinafın "*özgünlüğünü olumsuz etkilemiştir.*"⁸⁷ Temyize tabi kararların düzenlendiği İYUK 46. maddesinde ayrıca, Danıştay dava dairelerinin nihai kararları ile bölge idare mahkemelerinin bu maddede sayılan davalar hakkında verdikleri kararların, başka kanunlarda aksine hüküm bulursa dahi Danıştay'da, kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde temyiz edilebileceği de düzenlenmiştir. Ayrıca, istinaf yargılamasına tabi olmaksızın doğrudan temyize tabi ilk derece idare mahkemelerinin ivedi yargılama usulü ile merkezi sınavlara ilişkin yargılama usulüne tabi konularda verdikleri kararların da temyize tabi olduğu hatırlanacak olursa, istinaf yolunun itiraz müessesesi yerine getirilmiş ve temyize tabi karar sayısının, temyiz yolu kapatılan kararlar yoluyla azaltılmasının sağlanmasını amaçlayan bir ara "*alternatif*"⁸⁸ kanun yolu olarak öngörüldüğü izlenimi vermektedir. Bu nedenle de SANCAKDAR'ın "*istinafın yüksek mahkemelerin iş yükünün azaltılmasından ziyade ilk derece mahkemesindeki aksaklıkların giderilmesi anlayışıyla uygulanmasının yararlı*"⁸⁹ olabileceğine ilişkin tespitine katıldığımızı belirtmeliyiz.

Yapılan açıklamalar ışığında, sit kararları ile ilgili davalarda kural olarak kanun yolunun, istinaf olduğu kabul edilmelidir. Diğer yandan İYUK'un 46 maddesinin g bendinden de açıkça, " Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez

---

⁸⁵ Akyıldız, s.25.

⁸⁶ Gül Üstün, **İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu Üzerine Bir Değerlendirme**, MUHF - HAD, C.22, S.2, s.20.

⁸⁷ Sancakdar, agm (2016), s.47.

⁸⁸ Akyıldız, age, s. 13.

⁸⁹ Sancakdar, agm (2016), s.29.

Komisyonu ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunca itiraz üzerine verilen kararların" temyiz yoluyla Danıştay tarafından inceleneceği anlaşılmaktadır. Bu düzenlemenin iki önemli sonucu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sit kararları hakkında verilen yargı kararlarının kanun yollarından istinaf müessesesi aracılığıyla maddi ve hukuki olgular yönünden yeniden incelenecek olmasıdır. Diğeri ise, idarenin sit kararlarından itiraz yoluyla Yüksek Kurul ve Merkez Komisyonunca incelenerek idari kesinliğe ulaşan kararların, öncelikle istinaf yoluyla denetleneceği ve ardında da İYUK'un 46. maddesi nedeniyle Danıştay'ın temyiz incelemesine tabi olacağıdır. Buna göre, aynı tür kararların, Yüksek Kurul ya da Merkez Komisyonu incelemesinden geçmesine göre, farklı kanun yollarına ve kesinleşme yöntemlerine tabi tutulacağı anlaşılmaktadır.

Bu noktada özellikle vurgulanması gereken bir diğer önemli ve özellikli idari usul süreci ise, yargısal denetime ve doğal olarak kanun yoluna taşınan kararların neler olduğudur. Buna göre, Merkez Komisyonu kararlarının yürürlüğe girebilmesi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı onayının gerektirdiğinden, doğal sit kararları alan bölge komisyonu kararının bakanlık onayı ardından itiraz ile merkez komisyonu tarafından tekrar inceleneceği ve bu inceleme sonunda verdiği kararın kesin olduğu ve fakat bu kararın da bakanlık onayı ile yürürlüğe girmesi nedeniyle bakanlık onayı sonunda aldığı nihai halin yargıya taşınabileceği vurgulanmalıdır. Buna göre, yargıya taşınan iki kez farklı biçimlerde bakanlık onayına tabi tutulan itiraz üzerine verdiği karar hakkındaki mahkeme kararlarının istinaf yoluyla incelenmesi sonunda verilen yargı kararı bir kez de temyiz yoluyla Danıştay'ca incelenecektir. Bu aşamalar içinde bakanlık onayı ile yürürlüğe girmeye ilişkin düzenlemelerin yeniden ele alınarak usul ekonomisine uygun bir idari sürecin yeniden tanımlanması gerektiği önerimizi belirtmeliyiz.

II. İptal Kararının Sonuçları

Sit kararı, uzun ve uzmanlık isteyen bir süreç sonunda, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasından beklenen kamu yararının tesisi amacıyla ve birden fazla uzmanın bir arada ve bilimsel araştırmalar sonunda aldığı bir karar olduğundan, bu konuda açılan iptal davaları da titiz inceleme ve araştırma gerektirmektedir. Bu nedenle de sit kararlarının da idari işlem olması nedeniyle iptalini gündeme getiren hukuka aykırılıkların yetki, şekil, sebep, konu ve amaç unsurları bağlamında⁹⁰ olduğunu ve iptalinin

⁹⁰ ATAY iptal davasını, "Yetki, şekil, sebep, konu ve amaç unsurları açısından bir mevzuat hükmünün çiğnenmesi dolayısıyla hukuka aykırı hale dönüştüğü iddiasıyla dava konusu yapılabilen, icrailik niteliğini haiz tek taraflı idari işlemlerin mevzuatça öngörülen süre

sonuçlarının⁹¹ da diğer iptal kararlarının sonuçlarıyla aynı olduğunu ileri sürmek ancak teorik olarak doğrudur. Uygulamada ise, işlemin unsurları bakımından iptal sebeplerinin bir kısmı hiç karşılık bulmadığı gibi, bilebildiğimiz kadarıyla, doğrudan doğruya sit statüsünü ortadan kaldıran, "sit alanı ilanı" kararının iptal edildiği bir mahkeme kararı da bulunmamaktadır. Ancak elbette, sit statüsünü ortadan kaldırmaya ve alanı bir koruma alanı olmaktan çıkarmaya neden olan bir iptal kararı verilmesinde hukuken hiçbir engel bulunmamaktadır. Bu nedenle bir örneğinin olmaması bu ihtimali imkânsız kılmamaktadır. Ulaştığımız ve doktrinin de çoğunlukla üzerinde durduğu sit kararları hakkında verilen iptal kararları, dava konusu alanın sit statüsünü iptal etmeyen fakat koruma alanının büyüklüğüne, alanda uygulanacak koruma - kullanma şartlarına ya da sit kararına bağlı ruhsat, kamulaştırma benzeri işlemlere ilişkindir.

Uygulamada karşılaşılan ve sonuçları itibariyle sıklıkla da gündeme gelen iptal kararlarının, sit kararının niteliğini belirleyen, "sit derecelerine" ve "sit alanının sınırlarına" ilişkin kararlar hakkında olmasının, sit kavramının tanımından kaynaklandığı kanısındayız. Yukarıda da ifade edilmiş olduğu gibi sit, kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır. Diğer bir anlatımla, sit alanı, içeriğinde birden fazla korunmaya değer varlığın bulunması ya da alanın kendi varlığının korunmaya değer olması nedeniyle tanınan bir statüdür. Bu statü, hukuk tarafından, uzman kurul/komisyon tarafından alınan kararla tanınmaktadır. Kültür varlıklarını koruma bölge kurulunun ve tabiat varlıklarını koruma bölge komisyonunun aldıkları bu kararlara karşı yapılan itirazların kültür varlıklarını koruma yüksek kurulu ile tabiat varlıklarını koruma merkez komisyonu tarafından değerlendirilmesi de

---

içinde yargıçtan işlemin yapıldığı tarihten itibaren doğurduğu hüküm ve sonuçlarının kaldırılması yani iptal edilmesinin bu anlamda menfaati bulunanlarca talep edilmesi" olarak tanımlamıştır. Ender Ethem Atay, **İptal Davasının Nitelikleri ve İptal Kararlarının Uygulanması**, Danıştay ve İdari Yargı Günü 139. Yıl Sempozyumu, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları No:74, Danıştay Matbaası,2008, Ankara, s. 25.

⁹¹ Doktrinde genel olarak iptal kararının sonuçlarının üç başlık altında ele alındığı görülmektedir. ÇAĞLAYAN da bu sonuçları, "iptal kararı işlemin varlığına son verir, iptal kararı geçmişe etkilidir, iptal kararı genel etkilidir" biçiminde saymıştır. Ramazan Çağlayan, **İdari Yargı Kararlarının Sonuçları ve Uygulanması**, 3. Baskı Asil Yayın Dağıtım, 2004, Ankara, s.125- 136. Ulusoy da iptal kararının etkilerini, işlemin geçmişe de etkili olarak hukuken geçersiz sayılması, idarenin iptal kararının gereğini yapmak zorunda olması olarak saymıştır. Ali Ulusoy, **İdari Yargı Kararlarının Hukuk Düzenindeki Etkileri ve Uygulamadaki Sorunlar Sempozyumu**, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 19.03.2012, Editörler: İrfan Neziroğlu, Yıldız Bezinli, Ankara,,s.15.

alınan sit kararının yerindeliğini bir kez daha ve bir başka uzman kurul tarafından incelenerek tasdik edilmesi anlamına geldiğinden, bilimsel verilerin toplanmasında ve değerlendirilmesinde olası bir yanılma ihtimali ortadan kaldırılmaktadır. Diğer yandan, sit statüsü verilen bu özellikli "alanın", hukukun kararı öncesi de fiilen var oluşu, çok uzun bir geçmişten süregeldiğinden, söz konusu idari karar, 'olanın' hukuken de tasdiki olduğundan, bu statü alanın yalnızca hukuken tanınmasıdır. Sonuç olarak, içeriğindeki unsurların niteliğinin değişmesi ya da alandaki varlıklara hukukun verdiği değerlerin değişmesi, alan topyekûn ve uzamsal⁹² olarak fiilen ortadan kalkıp yok olmadığı sürece, sit alanının varlığını değil, sit alanında uygulanan/uygulanması gereken koruma biçimini değiştirmektedir. Diğer önemli sebep ise, sit alanı ilanı kararı verilmesinde aranan şartlara (bir alanın sit olarak ilanı için gerekenlere) dair hükümlerde, yürürlüğe girdiği günden bu güne ciddi değişiklik yapılmamış olmasıdır.⁹³

Sonuç olarak, sit alanı ilanı kararının iptali ile sit kararının niteliklerine dair kararların iptallerinin farklıdır. Sit alanı ilanı kararının iptali nedeniyle koruma alanı olarak tespit ve tescil edilen bir alanın mahkeme kararı ile bu statüsünün iptali teorik olarak mümkün olmakla birlikte, örneğine ulaştığımız bir karar değildir. Diğer yandan, ilgili idarenin tarih ve sayısı ile anılan derecesi ve sınırları belirtilerek alınan sit kararı hakkında mahkemelerin verdiği iptal kararı, sit alanının bir ya da birden fazla unsurunun iptali sonucunu doğurabileceği gibi, ilgililer bu unsurlar hakkında ayrı dava da açabilirler. Buna göre, iptal davasının konusu, sit statüsünün iptali olabileceği gibi, yalnızca sit alanının derecesi ya da sadece sit alanının sınırı ya da sit kararının uygulanması için yapılan kamulaştırma işleminin iptali de olabilir.

Sit derecesinin iptaline ilişkin kararlar, sit kararı alınan alanda bulunan kültür ve tabiat varlıklarının yıllar içinde yıpranması ya da değerlendirilmesi, koruma uygulamalarının başarı ya da başarısızlığı, kültür ve tabiat varlıklarının buldukları alanda yarattıkları dokunun değişmesi gibi sebeplerle derecenin "düşmesi" ya da "yükselmesi" olarak somutlaşabileceği gibi; sit alanının her bölgesinin aynı derecede olmamasına da neden olabilir.

⁹² TDK sözlüğünde, Uzam : 1. isim, felsefe Algılanan nesnelerin temel niteliği 2. Bir nesnenin uzayda kapladığı yer, vüsat. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a1987b3174033.04305143 (Erişim Tarihi: 12.02.2017)

⁹³ Örneğin tarihi sit alanı olarak belirlenen, tarihte önemli anlam ve öneme sahip bir savaşın geçtiği alanın sit alanı olmaktan çıkarılması için ya o alan fiilen yok olmalıdır, ya sit alanı olabilecek yerler içinden önemli savaşların geçtiği alanlar çıkarılmalıdır ya da söz konusu savaşın tarihteki anlam ve önemine ilişkin edinilen yeni bilgiler savaşın sit alanı ilan etmek için yeterli önem ve değerde olmadığı sonucuna neden olmalıdır.

İdari yargıda görülen bu davalarda, genellikle sit kararı ile birlikte alınan sit derecesi kararı da dava edilmekte, ayrı davaya konu edilmemekle, koruma kurulunun derecesi ile birlikte verdiği, karar tarihi ve sayısı ile anılan, sit kararının iptali biçiminde talep edilmektedir. Bunun bir nedeni de, sit kararı ile derece kararının birbirleri ile ilişkili ve bir arada alınan kararlar olmasıdır. Danıştay 6. Dairesi'nin,

*"[...]dava konusu koruma kurulu kararının, anılan taşınmazın 1. derece doğal sit alanı olarak belirlenmesine yönelik olması karşısında mahkemece, sit kararı ile derecelendirmenin ayrı ayrı irdelenmesi suretiyle hüküm kurulmasında da isabet görülmemiştir."*⁹⁴

kararına da yansıdığı üzere yargısal denetimde, kurulun, "koruma kararı" incelenmeden, korumanın derecesine ilişkin hüküm verilemeyecektir. Gerçekten de koruma kararının konusu ve sebebi aynı zamanda koruma kararının şartlarını da belirlediğinden, sit derecesi, sit kararı ile birlikte anlamlıdır ve iptal edilen derece anılan korumanın içeriğinden ayrı olmadığından birlikte irdelenmelidirler.

Sit kararlarının iptalinin sonuçlarından en önemlisi, koruma kurulunun yeniden bir karar alması zorunluluğunu doğurmasıdır.⁹⁵ Koruma amaçlı imar planları ise sit kararına dayanılarak yapıldığından, mahkeme kararına uygun olarak koruma kurulunca belirlenen yeni derece ya da sınırlara uygun biçimde planın revize edilmesi gereklidir. Bu nedenle plan değişikliğine ilişkin hükümlerin uygulanması zorunludur. Sit derecesinin yapılaşma şartları ve sit kararında gösterilen alanın sınırları, koruma amaçlı imar planının da sınırı olduğundan bu konuda verilen iptal kararları, planın mahkeme kararına uygun olarak yeniden yapılmasını gerektirir.

Sit kararlarının iptalinin sonuçlarından bir diğeri ise, idarece sit alanının niteliğini belirleyen kararın tüm etki ve sonuçları ile hukuk dünyasından geçmiş etkili olarak silinmesidir. Ancak bu sonucun kazanılmış haklar üzerindeki etkisinin gözetilip gözetilmeyeceği de değerlendirilmelidir. Anayasa Mahkemesi kazanılmış haklara saygı ilkesini hukukun genel ilkelerinden⁹⁶ biri saydığı kararında, kazanılmış hakkı, "*kişinin bulunduğu*

⁹⁴ Danıştay 6. Daire, 28.10.2008, E. 2006/7285, K. 2008/7181. (kazanci.com.tr)

⁹⁵ Çağlayan'ın da haklılıkla ifade ettiği üzere, "*iptal kararının hukuksal sonucu ile iptal kararının gereklerinin idare tarafından yerine getirilmesi karıştırılmamalıdır.*" Çağlayan, İdari Yargı, s126.

⁹⁶ Hukukun genel ilkelerinin üzerinde uzlaşa sağlanmış bir tanım olmamakla birlikte, pek çok uluslararası sözleşmede ve de pek çok yargı kararında kullanılan bir "dayanak/gereğe"

statüden doğan, kendisi yönünden kesinleşmiş ve kişisel niteliğe dönüşmüş hak"⁹⁷ olarak tanımlamıştır. İptal kararlarının geçmişe etki göstermesi ve genel etki göstermesi⁹⁸, verilen kararın herkes için ve her durumda geçerli sonuçlar doğurması olarak anlaşılması gerekirken hukuki güvenlik ilkesinin kimi durumlarda, hukuk kuralları içinde kişisel olarak kazanılan ve hukuken tanınan hakların iptal kararından etkilenmemesi sonucunu doğurması, iptal kararının sonuçları açısından bir istisnadır.⁹⁹

İptal kararları ile kazanılmış hak arasındaki ilişki her idari işlem türü açısından aynı sonuçları doğurmamaktadır. Buna göre, düzenleyici işlemlerin iptali halinde bu işleme dayanılarak kurulan birel işlemler üzerindeki etkiler ile birel işlemin iptalinden etkilenen üçüncü kişilerin hukuki durumundaki etkiler birbirinden farklıdır.¹⁰⁰ Bu ayrıma göre, sit kararlarına ilişkin verilen iptal kararlarının kazanılmış hak yaratıp yaratmayacağı hususunun, birel işlemlerin iptali halinde bu işlemde etkilenen üçüncü kişiler bakımından ele alınması gerektiği düşünülebilirse de tıpkı imar planlarının iptalinde olduğu gibi, sit kararının sınırı ve derecesi kararına dayanılarak verilen ruhsat ve inşaat izinleri de bu iptal karardan etkilenmektedir. Yukarıda şart işlem niteliğinde olduğunu ifade ettiğimiz sit kararının iptal edilmesi halinde sit kararına dayanılarak verilen ruhsatlar ile bu ruhsatlara bağlı olarak başlayan

---

kavramdır. Kavramın ülkelerarası kabul gören ve iç hukuk açısından da bağlayıcılığına dikkat çeken bir tanım olarak PAZARCI'nın geliştirdiği tanım yol göstericidir. Buna göre, hukukun genel ilkeleri, "birçok ülkenin ulusal hukuk düzeninde yer alan ve uluslararası hukuk düzenine aktarılmasına ne hukuk mantığı ne de devletlerin değer yargıları bakımından herhangi bir engel bulunmayan, devletlerin ortak hukuk değerlerini içeren kurallar" olarak kabul edilebilir. Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap**, 2004, Ankara, s.234. Anayasa Mahkemesinin hukukun genel ilkelerini andığı kararlarını inceleyen KABOĞLU da, Mahkemenin hukukun genel ilkelerine ait yaklaşımına dair gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir: Yasaların, hukukun genel ilkelerine uygun olması gerekir ve bu yönüyle yasa koyucunun takdir yetkisini sınırlayan ilkelerdir; bu ilkeler en azından anayasal değerdedir; hukukun genel ilkeleri ile toplumun vicdanı ve değer yargıları arasında sıkı ilişki vardır; hukukun bilinen ve genel kabul gören ilkelerindedir. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı (Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım)**, Anayasa Yargısı, C. 8, 1991, Ankara, s.311.

⁹⁷ Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.02.2008, E.2005/38, K.2008/53. (anayasa.gov.tr)

⁹⁸ İptal kararının objektif olması ve herkesi etkilemesi nedeniyle, etkisinin genelliği ilkesinin birel işlemler için de geçerli olduğuna ilişkin açıklama için bakınız: Ramazan Çağlayan, **İdari Yargıda Kesin Hüküm**, A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C.III, S.I.Y.1999, s.139.

⁹⁹ Mehmet Altundiş, **Hukuki Güvenlik İlkesi**, Yasama Dergisi, S.10, Y. Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008,, s.61.

¹⁰⁰ D. Çiğdem Sever, **Danıştay Kararları Işığında İdare Hukukunda Kazanılmış Haklar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (İdare Hukuku) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, 2006, Ankara, s. 103.

inşaatların durumu da tartışılmalıdır. 2863 sayılı Kanunu'nun 17. maddesinin son fıkrasında, sit alanı olarak ilan edilen yerlerde; bu kararın ilanından önce imar mevzuatına ve onaylı imar plânlarına uygun olarak alınmış yapı ruhsatı ve eklerine göre subasman seviyesi tamamlanmış yapıların inşasına devam edilebileceği, subasman seviyesi tamamlanmamış yapıların yapı ruhsatları iptal edileceği; kesin yapılanma yasağı bulunan sit alanlarında bu madde hükümlerinden faydalanılamayacağı düzenlenmiştir.¹⁰¹ SANCAKDAR'ın da ifade ettiği üzere, "2863 sayılı Kanunu'nun 17. maddesinde ruhsat değil, subasmanı çıkma müstesep hak için kabul edilmektedir."¹⁰² Bu halde, üçüncü derece sit alanı kararının iptali kararı, kesin yapılaşma yasağı olması gerektiği gerekçesiyle verilmemişse, hukuka uygun olarak alınan sayılan yapıları ve ruhsatların kazanılmış hak olarak ele alınabilmesi ancak koruma kurulunun mahkemenin iptal kararı üzerine alacağı yeni sit kararına uygunsuzsa mümkün olmaktadır. Diğer yandan, kesin yapılaşma yasağı gerektiren sit alanlarında hiç bir yapıya izin verilmemesi nedeniyle her seviyedeki inşaat izninin de iptal edildiği ve inşaatların durması gerektiği kabul edilmelidir. Sonuç olarak sit kararlarının iptali ile ilgili olarak kazanılmış hak konusu, iptal kararının gerekçesi ve bu bağlamda kurul/komisyondan alınacağı yeni karara bağlı olarak değerlendirilmelidir.

Sit kararları hakkında verilen iptal kararının sonuçları ile ilgili olarak son olarak değinilmesi gerekli husus, idarenin iptal kararlarının gereklerini yerine getirmesi, diğer bir anlatımla, idari yargı kararlarının uygulanması zorunluluğunun sit kararları hakkında verilen kararlar açısından da geçerli olmasıdır. Bu nedenle yargı kararlarının uygulanmasını imkânsız kılacak işlemlerin yapılmasının idari yargı kararlarının uygulanmaması nedeniyle idarenin sorumluluğuna neden olacağına dair genel kuralın burada da geçerli olduğu açıktır. Yargı da sit kararları hakkında verilen iptal kararlarının etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik idari karar alınmasının önüne geçmek üzere çeşitli kriterler geliştirmeye çalışmaktadır. Örneğin Danıştay 6. Dairesi'nin 2003 tarihli kararında,

" Ortada kesinleşmiş bir yargı kararı mevcut iken taşınmazın 1. derece doğal sit alanı olarak tescil edildiği tarihten günümüze kadar geçen sürede değişen hangi nedenlerle taşınmazın bu özelliğini yitirdiğine ilişkin bir gerekçeye yer verilmeden anılan yargı kararının hukuki sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde ve eksik incelemeye

¹⁰¹ Örnek bir karar Danıştay 6. Daire, 15.03.2005, E. 2004/1556, K. 2005/1611. (kazanci.com.tr)

¹⁰² Sancakdar, age, s. 328.

*dayalı olarak dava konusu işlemin iptaline karar verilmesinde isabet görülmemiştir.*¹⁰³

kararı vermiştir. Bölge kurullarının kararları hakkında açılan iptal davaları devam ederken ve henüz hüküm kurulmadan önceki herhangi bir aşamada, kurulun aynı konu ile ilgili karar almasının "yargıyı etkileme" sonucu doğurması ihtimalinin olduğunu belirten Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ise, 04.03.1988 tarih ve 21 sayılı ilke kararında,

"İdare Mahkemelerinde iptal davası açılan kurul kararlarının, İdare Mahkemelerinde görüşülmesi sonuçlanmadan, koruma kurullarınca ele alınmasının yargı organının henüz kararını ortaya koymaması nedeni ile, uygun bulunmadığına, kurulların kararlarında ısrar etmesi halinde bu tutumun bir yerde yargı organını etkileme anlamını da taşıyabileceğine, bu nedenle İdare Mahkemelerine intikal eden konular için ayrıca ilgisince yapılacak yeniden görüşme isteklerinin gündeme alınmasının İdare Mahkemesinin kararı alınıncaya kadar ertelenmesine, bu aşamada sadece İdare Mahkemesince istenmesi halinde tekrar-i müzakere yapılabileceğine prensip olarak, "

karar vermiştir. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği'nin ve Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları Kuruluş ve Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik'in 15. maddesi 3. fıkrasında, kararlara karşı idari yargıda açılan davalarda idari yargı tarafından iptal veya yürütmenin durdurulması kararı verilmedikçe, koruma bölge kurulları ve bölge komisyonlarının davacı ve mecburi dava arkadaşı dışındaki kişilerce yapılan ve davaya konu kurul kararını etkilemeyen başvuruları değerlendirebileceğine ilişkin düzenlemeler de aynı amacı taşımaktadır. Ancak bağımsız ve tarafsız yargının, idarenin ısrarlı kararlarından etkilenerek kararını değiştirme olasılığını, ilke kararları ve yönetmeliklerle önleme gayretini "karşılıksız"/"gereksiz" bir çaba olarak görüyoruz.¹⁰⁴ Bu nedenle söz konusu düzenlemelerin temelinde, idarenin yargı kararlarını etkisiz bırakacak ya da görülmekte olan davayı konusuz bırakacak kararlar almasını önlemek amacı bulunduğu kanısında olduğumuzu ifade etmeliyiz.

¹⁰³ 6. Daire 17.4.2003, E.2003/131, K.2003/2312.

¹⁰⁴ Benzer görüş için bakınız: Gök, age, S. 287.

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği'nin ve Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları Kuruluş ve Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik'in uygulanması ile 04.03.1988 tarih ve 21 sayılı İlke Kararı hükümlerinin uygulanmasında çıkan sorunları gidermek üzere, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, 25.2.2016 tarihinde 533 sayılı İlke Kararını almıştır. Kararda,

"• İdari davaya konu işlemin yürütülmesinin durdurulması kararında belirtilen gerekçe doğrultusunda karar alınabileceğine,

• Davaya konu sit alanı veya tescilli taşınmazın dava sonuçlanıncaya kadar herhangi bir koruma kararı alınmaksızın hasara uğrayacağına veya ortada korunacak bir kültür varlığının kalmayacağına anlaşılması halinde Koruma Bölge Kurulunca kültür varlığının devamlılığını sağlamak üzere gerekli kararların alınabileceğine,

• Bu tür kararlara karşı açılan davalarda, davacı ve mecburi dava arkadaşı dışındaki kişilerce yapılan başvuruların dava konusu kararın içeriğini etkilemeyecek şekilde koruma bölge kurullarınca değerlendirilebileceğine,

• Koruma Amaçlı İmar Planlarının bütününe iptali için ada veya parsel ölçeğinde gerekçe gösterilerek idari yargıda açılan davalarda, dava konusu ada veya parseller dışındaki taşınmazlara ilişkin konuların ilgili koruma bölge kurullarınca görüşülebileceğine"

ifadeleriyle, 21 sayılı ilke kararı yumuşatılmıştır. Buna göre, dava konusu olan kurul kararlarından sayılanlar hakkında kurulun yeniden karar alabileceği yönünde; kimi istisnalar belirtilerek iptal davasının amacına uygun değişiklikler yapılmıştır. Özellikle de sit alanının hasara uğramasına ve ortadan kalkmasına engel olacak kararların kurul tarafından görüşülebileceğinin düzenlenmesi, Türkiye'de yargılamanın süresi ve korumanın önemi karşısında yerinde bir değişiklik olmuştur.

SONUÇ

Anayasanın 125. maddesine göre, idarenin tüm işlem ve eylemleri yargısal denetimine tabidir. Sit kararı, sonuçları itibariyle bir alanın belirtilen

özellikleri taşıması nedeniyle uzamsal bir korumaya tabi tutan bir idari işlemdir. İdarenin koruma statüsü içine alarak farklı bir hukuki rejime tabi tuttuğu sit alanları, sit kararıyla gerek mülkiyet hakkı gerekse de idare, planlar ve ilgililer üzerinde sonuçlar doğurmaktadır. Sayılan bu özelliği nedeniyle sit kararları, yalnızca bir alanın sit statüsünü kazanmasını değil aynı zamanda kaybetmesini yada sit koruma statüsünde mevzuatın çerçevesini çizdiği derecelerdeki değişiklik olarak da anlaşılması gereklidir. Bu nedenle sit kararının yargısal denetimi de hukuki ve maddi sonuçları açısından çok geniş etkiler doğurmaktadır. Bu yargısal denetim esnasında yargılama usulüne ilişkin pek çok konu ve kurumla karşılaşmakta ancak bu konu ve kurum arasında sonuçları itibarıyla sit kararının hukuki sonucu üzerinde en çok sonuç doğuran bilirkişilik, davanın tarafları ve kanun yolları konuları ayrıca incelemeyi, yargı kararları üzerinden değerlendirilmeyi hak etmektedir. Çalışmamızda sit kararlarına karşı açılacak davalar açısından menfaat kriterinin geniş ele alınması gerektiği ileri sürülmekte, korunmasında insanlığın ortak menfaati bulunan söz konusu alanlarda işlem ve ilgili arasındaki bağın farklı ve çok çeşitli olabileceğine dikkat çekilmektedir. Doğal ve kültürel sitler açısından ilgili idareler ve karar süreçlerinin farklı olmasının söz konusu kararlarından yargısal denetim ve kanun yolları süreçlerini etkilemektedir. Sit kararlarının değerlendirilmesinde uzmanlık gerektiren bir teknik bilgi gerektiği kuşkusuz olduğundan yargısal denetim sürecinde de bilirkişi incelemesinin kilit bir rol oynadığı ve fakat bu teknik bilgiyi kamu yararı ilkesi ile birlikte hukuki analize tabi tutacak yegane gücün hakimde olduğu göz ardı edilmemelidir. Kazanılmış haklar üzerindeki etkisi ve idarenin yargı kararının yerine getirirken sit alanının özgün niteliğini göz önüne almak zorunda olması iptal kararlarının sonuçları açısından önemle üzerinde durulması gereken noktalardır.

KAYNAKÇA

- AKYILDIZ, Ali İstinafa İlkesel Bakmak, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu 147.Yıl Sempozyumu, Danıştay Yayınları No 89,12 Mayıs 2015, Ankara, 11-33.
- AKYILMAZ, Bahtiyar Prof. Dr. Bahtiyar AKYILMAZ'ın sunumu, İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi 14 Ocak 2013, Editörler: İrfan Neziroğlu, Yıldız Bezinli, s.35.
- ALAN, Nuri, Türk İdari Yargısında Yerindelik ve Takdir Yetkisinin Değerlendirmesi, İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu, 10-12 Haziran 1982, Ankara, Danıştay Yayınları.
- ALTUNDİŞ, Mehmet Hukuki Güvenlik İlkesi, Yasama Dergisi, S.10, Y. Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008,
- ASLANTAŞ, ERCAN, Gül Filiz, İdare Mahkemesinde İmar Davaları, İdari Yargıda Karşılaşılan Bilirkişilik Sorunları, İmar Davalarında Bilirkişilik Sempozyumu.
- ATALAY, Oğuz Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku, C. II, Editörler: Hakan Pekcanitez, Muhammet Özekes, Mine Akkan, Hülya Taş Korkmaz, 15. Bası, İstanbul, Mart 2017.
- ATAY, Ender Ethem İptal Davasının Nitelikleri ve İptal Kararlarının Uygulanması, Danıştay ve İdari Yargı Günü 139. Yıl Sempozyumu, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları No:74, Danıştay Matbaası,2008, Ankara.
- BALTA, Tahsin Bekir, İdare Hukuku I Genel Konular, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972, Ankara, s.198,199.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan İdari Yargıda Kesin Hüküm, A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C.III, S.I.Y.1999, s. 123-141.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan Türkiye'de İstinaf Uygulamalarının İdari Yargıya Etkileri, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu 147.Yıl Sempozyumu, Danıştay Yayınları No 89,12 Mayıs 2015, Ankara..
- DEMİRER, Gürtan Bilirkişilik ve Uygulamadaki Sorunlar, Ankara Barosu Dergisi, Y.1976, S.6, s.1030
- DERYAL, Yahya Türk Hukukunda Bilirkişilik, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2004, Ankara.
- ERHÜRMAN, E.Tufan, Çevre Davalarında “Menfaat İhlali”: Danıştay ve KKTC Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, AÜHFD, 60 (3) 2011, s. 447-484.
- İŞIKLAR, Celal, 659 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Sonrası İdari Yargıda Husumete İlişkin Esaslar, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y. 3, S.10 Temmuz 2012, s. 381-420.

- KABOĞLU, İbrahim Ö., Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı (Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım), Anayasa Yargısı, C. 8, 1991, Ankara.
- KAPLAN, Gürsel, İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet Sorunu Üzerine Düşünceler, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.2, Y.2008, s. 23-54.
- KARAHANOGULLARI, Onur, Kent ve Çevre Davalarında Ehliyet ve Menfaat, Yayıma Hazırlayan: Musa Toprak, Türkiye Barolar Birliği Kasım 2014 Bildiriler Kitabı, Ankara.
- KARAHANOGULLARI, Onur, İdarenin Yargısal Denetimine Yönelik Anayasa Değişiklikleri ve Takdir Yetkisininin Yargısal Denetimi, Mülkiye Dergisi, C. 35, S. 270, Y. 2011, s. 43-64.
- KARAVELIOĞLU, Celal, İdari Yargılama Usulü Kanunu, 5. Baskı, C. I, 2001, Kayseri.
- KILIÇOĞLU, Ahmet, Fikri Hukuk Açısından Mimari Projeler ve Mimarlık Eserleri, Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi, S.4, C. 7, 2007, s.11-31.
- KILIÇOĞLU, Ahmet, Yargıda Bilirkişilik Çıkmazı, Ankara Barosu Dergisi, Y.1986,S.5, s. 643-649
- KURU, Baki, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku, Legal Yayıncılık, Ağustos 2016, İstanbul.
- ONAR, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları, Hak Kitabevi, 1966, İstanbul..
- OYTAN, Muammer, Türk ve Fransız Hukukunda Bilirkişi Uygulaması, Türk İdare Dergisi, Y.65, S.398, Mart 1993.
- ÖZDEK, Yasemin, İptal Davalarında Menfaat Koşulu, Amme İdaresi Dergisi, C. 24, S. 1, 1991.
- ŞAHİN, Cenk, İmar Planlamasında Menfaat Kavramı, Kamu Hukuku Arşivi Dergisi İl Han Özay'a Armağan, Y.7, S.1.
- SANCAKDAR, Oğuz, İdari Yargı İstinaf Sistemindeki Olası Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu 148.Yıl Sempozyumu, Danıştay Yayınları No 91,10 Mayıs 2016, Ankara.
- SAYIN, Engin, İdari Yargıda İstinaf Mahkemesi Tartışmaları Üzerine Bir Analiz, İÜHFMC. LXIX, S.1-2, s. 635-648, 2011, s. 635-648.
- SEVER, D. Çiğdem, Danıştay Kararları Işığında İdare Hukukunda Kazanılmış Haklar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (İdare Hukuku) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, 2006, Ankara.
- SEZGINER, Murat, Prof. Dr. Murat SEZGINER'in sunumu, İdari Yargılama

Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi 14 Ocak 2013, Editörler: İrfan Neziroğlu, Yıldız Bezginli.

TANRIVER, Süha, Medeni Usul Hukuku, C.I Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması, Yetkin Yayınları, 2016, Ankara.

TEKİNSOY, M. Ayhan, İmar Planlarının Hukuksal Niteliği, İmar Planı İptalinin Bu Plana Dayanılarak Verilmiş Ruhsatlar Üzerindeki Etkisi, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 66, Sayı: 2, Bahar 2008, s. 46-56.

ULUSOY, Ali, İdari Yargı Kararlarının Hukuk Düzenindeki Etkileri ve Uygulamadaki Sorunlar Sempozyumu,,Türkiye Büyük Millet Meclisi, 19.03.2012, Editörler: İrfan Neziroğlu, Yıldız Bezginli, Ankara.

ÜSTÜN, Gül, İdari Yargıda İstinaf Kanun Yolu Üzerine Bir Değerlendirme, MÜHF - HAD, C.22, S.2, s.13-38.

YALTI, Billur, Vergi Uyuşmazlıklarında Yeni Başvuru Yollarının Yargıya Etkisi, Danıştay ve İdari Yargı Günü 144. Yıl Sempozyumu, 11 Mayıs 2012, s.185.

Yaşar, Hasan Nuri, İmar Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2008.

YILDIRIM, Ramazan, ODYAKMAZ, Zehra, ÇOBAN ATIK, Ayşegül, ÇALIŞKAN, Ziya ERSÖZ, Kürşat, DENİZ, Yusuf İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişi Uygulamaları, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.19, S.1 s.9-38

YILMAZ, Sevda, 6545 ve 6552 Sayılı Kanunlar Çerçevesinde İdari Yargılama Usulü Değişiklikleri, TAAD, Yıl:7, Sayı:28, Ekim 2016, s. 415-446.

ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, İdare Hukuku (C.2.), Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a1987b3174033.04305143

<http://hukuk.istanbul.edu.tr/idarehukuku/wp-content/uploads/2016/05/04.04.2016-Tarihli-I%CC%87dari-Yarg%C4%B1lama-Hukuku-Ders-Notu.pdf>